

Pripovjedne sposobnosti kod djece s poremećajem iz spektra autizma u predškolskoj dobi

Perković, Luna

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:114160>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-25**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository](#)

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Pripovjedne sposobnosti kod djece s poremećajem iz spektra autizma u predškolskoj dobi

Luna Perković

Zagreb, rujna , 2024.

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Pripovjedne sposobnosti kod djece s poremećajem iz spektra autizma u predškolskoj dobi

Luna Perković

Izv. prof. dr. sc. Jasmina Ivšac Pavliša

Izv. prof. dr. sc. Gordana Hržica

Zagreb, rujan, 2024.

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisala rad *Pripovjedne sposobnosti kod djece s poremećajem iz spektra autizma u predškolskoj dobi* i da sam njegova autorica. Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Luna Perković

Zagreb

ZAHVALA

Zahvaljujem svojim mentoricama izv. prof. dr. sc. Jasmini Ivšac Pavliši i izv. prof. dr. sc. Gordani Hržici na stručnom vođenju kroz pisanje ovog rada. Hvala Vam na svim savjetima, izdvojenom vremenu, podršci i ponajviše strpljenju. Osim toga, hvala Vam na svim znanjima koja ste mi prenijeli tijekom studiranja.

Također, želim se zahvaliti Ines Jagodić, mag. logoped i Karli Crvić, mag. logoped koje su mi u samom početku bile od velike pomoći prilikom prikupljanja ispitanika te su mi pružile podršku i bile na raspolaganju za sva pitanja.

Najviše se želim zahvaliti svojoj obitelji na podršci tijekom ovih godina. Posebno svojim roditeljima koji su mi pružili priliku za obrazovanjem, koji su navijali za mene od prvog dana i vjerovali u mene onda kada je meni to bilo najteže. Zbog kojih je svaki problem bio rješiv i malen, a svaki položen ispit jedan veliki korak naprijed. Hvala mojoj Nuni na čvrstoj ruci i hrabroj riječi, hvala nonićima za svaku figu i hvala Ari i Vexy na akademskoj i moralnoj podršci. Hvala mom svemirku sa zlatnom naušnicom koji me uvijek čuje i čuva. Hvala mojoj fantastičnoj šestorki Dorcini i sur. bez kojih studiranje ne bi bilo toliko smiješno, veselo i posebno. Hvala mojoj Šari, sobi 243, 7 terasa, klupicama i svim šaranima koje sam upoznala putem. Hvala mojoj Mariji i našem slonu u rozoj sobi. Hvala Zagrebu koji me naučio sve što sada znam o sebi, pružio mi prekrasna iskustva, u život unio divne ljude i učinio moje studiranje nezaboravnim. Hvala mojoj „brižnoj“ ekipi iz skriptarnice koja je dočekala tiskanje ovog rada. Hvala i Firenci, mojoj Ani i vitaminu C. Na kraju i mojoj ekipi iz Zdenca koja cijelo ljeto sluša moje slatke brige.

Priповјedne sposobnosti kod djece s poremećajem iz spektra autizma u predškolskoj dobi

Luna Perković

izv. prof. dr. sc. Jasmina Ivšac Pavliša

izv. prof. dr. sc. Gordana Hržica

SAŽETAK

Poremećaj iz spektra autizma neurorazvojni je poremećaj kojeg karakteriziraju teškoće u socijalnoj komunikaciji, odnosno interakciji te je popraćen ograničenim i repetitivnim obrascima ponašanja, interesima i aktivnostima (American Psychiatric Association, 2013). Zbog nedostataka u socijalnoj komunikaciji i interakciji, jeziku, poglavito pragmatici i teoriji uma kod djece s poremećajem iz spektra autizma mogu biti prisutne teškoće u pripovijedanju. Cilj ovog istraživanja bio je istražiti moguće razlike u narativnoj proizvodnji i razumijevanju između djece predškolske dobi s poremećajem iz spektra autizma urednog jezičnog razumijevanja i njihovih vršnjaka urednog razvoja te opisati specifična obilježja narativa ove kliničke skupine. U istraživanju je sudjelovalo ukupno 22 ispitanika dobi 5 - 7 godina. Skupina djece s PSA-om s kontrolnom je skupinom bila izjednačena prema dobi, kognitivnom statusu i jezičnom razumijevanju. Pripovijedanje je ispitano uz pomoć instrumenta MAIN - hrvatska inačica: Višejezični instrument za ispitivanje pripovijedanja (Hržica i Kuvač Kraljević, 2020; Gagarina i sur., 2019). Procjena proizvodnje makrostrukture pripovijedanja i razumijevanja vođena je njegovim smjernicama i protokolima. Makrostruktura se promatrala kroz tri razine: struktura priče, strukturalna složenost i riječi za izražavanje unutarnjih stanja, nakon čega je ispitano razumijevanje. Pretpostavljeno je da će djeca s PSA-om postizati lošije rezultate na obje mjere. Međutim, nije pronađena statistički značajna razlika između skupina na razini makrostrukture. S druge strane, na razini razumijevanja pronađena je statistički značajna razlika srednjeg učinka u korist djece urednog razvoja, čime je potvrđena druga pretpostavka. Kvalitativnom analizom pripovjednih uzoraka djece s PSA-om istaknute su specifičnosti u proizvodnji i razumijevanju koje odgovaraju njihovim dijagnostičkim kriterijima. Iako prva pretpostavka nije potvrđena, što se može pripisati ograničenjima istraživanja, detaljnijom analizom istaknute su vrijedne informacije nužne za razumijevanje njihovog unutarnjeg svijeta i individualnih iskustava.

Ključne riječi: poremećaj iz spektra autizma, makrostruktura, razumijevanje pragmatika, teorija uma

Title of graduate thesis: Narrative abilities of preschool children with Autism Spectrum Disorder

Student's name and surname: Luna Perković

Mentor's name and surname: Asst. Prof. Jasmina Ivšac Pavliša, PhD

Co - mentor's name and surname: Asst. Prof. Gordana Hržica, PhD

ABSTRACT:

Autism spectrum disorder (ASD) is a neurodevelopmental disorder characterized by persistent deficits in social communication and social interaction across multiple contexts, accompanied by restricted, repetitive patterns of behavior, interests or activities (American Psychiatric Association, 2013). Due to deficits in social communication and interaction, language, particularly in pragmatics and theory of mind, children with autism spectrum disorder experience difficulties in storytelling. The aim of this research was to explore potential differences in narrative production and comprehension between preschool children with ASD and intact language comprehension and their typically developing peers, as well as to describe specific features found in narratives of this clinical group. The study involved a total of 22 participants aged 5 to 7 years. The ASD group and the control group were matched in terms of age, cognitive status, and language comprehension. Narrative abilities were assessed using the MAIN, a Multilingual Assessment Instrument for Narratives (Hržica i Kuvač Kraljević, 2020; Gagarina i sur., 2019). Narrative macrostructure production and comprehension were evaluated following the MAIN protocol and guidelines. Macrostructure was observed through measures such as story structure, structural complexity, and internal state terms, followed by comprehension assessment. It was hypothesized that children with ASD would have weaker performances on both measures. However, no statistically significant difference was found between the groups at the macrostructure level. On the contrary, at the level of comprehension, the second hypothesis was confirmed. A statistically significant moderate effect difference was found, favouring typically developing children. Qualitative analysis of narratives from children with ASD highlighted specific production and comprehension characteristics aligning with their diagnostic criteria. Although the first hypothesis was not confirmed, likely due to study limitations, a detailed analysis underscores valuable information essential for understanding their internal world and individual experiences.

Key words: autism spectrum disorder, macrostructure, comprehension, pragmatics, theory of mind

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1. Poremećaj iz spektra autizma	1
Dijagnostički kriteriji i karakteristike	1
Etiologija i prevalencija.....	3
1.1.1. Jezične sposobnosti u osoba s poremećajem iz spektra autizma	3
Semantika i rječnik	5
Morfosintaksa.....	6
Pragmatika.....	7
1.2. Pripovijedanje.....	8
Razvoj pripovijedanja	9
Istraživanje pripovijedanja	10
Razine analize narativa.....	11
1.2.1. Pripovijedanje osoba s poremećajem iz spektra autizma	12
2. CILJ I PROBLEM ISTRAŽIVANJA	17
3. METODE ISTRAŽIVANJA	18
3.1. Uzorak ispitanika	18
3.2. Mjerni instrument	19
3.3. Postupak ispitivanja.....	20
3.4. Metode obrade podataka	21
4. REZULTATI.....	23
4.1. Struktura priče.....	23
4.2. Strukturalna složenost.....	24
4.3. Riječi koje izražavaju unutaranja stanja	24
4.4. Razumijevanje	25
4.5. Kvalitativna analiza s obzirom na obilježja poremećaja iz spektra autizma.....	26
5. RASPRAVA.....	28
6. ZAKLJUČAK.....	32
7. LITERATURA.....	34
8. PRILOZI.....	43

1. UVOD

1.1. Poremećaj iz spektra autizma

Dijagnostički kriteriji i karakteristike

Poremećaj iz spektra autizma neurorazvojni je poremećaj kojeg karakteriziraju teškoće u socijalnoj komunikaciji, odnosno interakciji te je popraćen ograničenim i repetitivnim obrascima ponašanja, interesima i aktivnostima (American Psychiatric Association, 2013).

U današnje vrijeme prepoznavanje, pružanje podrške i razumijevanje osoba s poremećajem iz spektra autizma predstavlja značajan izazov. Unatoč brojnim saznanjima o ovom poremećaju, njegovo je prepoznavanje i dalje u nekim slučajevima otežano, no podaci pokazuju porast u broju dijagnosticiranih slučajeva iz godine u godinu. Takav porast naglašava potrebu za učinkovitim i pravovremenim prepoznavanjem, kao i pružanjem adekvatne podrške. Razumijevanje i svijest javnosti o svakodnevnim izazovima s kojima se suočavaju osobe s autizmom ključno su područje koje treba kontinuirano razvijati kako bi se postigao zadovoljavajuć nivo podrške. Podizanje svijesti javnosti prvi je korak ka postizanju tog cilja.

Austro-američki psihijatar, Leo Kanner 1943. godine opisao je pod naslovom „Autistični poremećaji afektivnih veza“, skupinu djece sa specifičnim obilježjima (Remschmidt, 2009). Njegov je rad postavio temelje za daljnju dijagnostiku i razumijevanje autizma kao neurološkog poremećaja. Kada se govori o dijagnozi i klasifikaciji poremećaja iz spektra autizma važno je spomenuti Dijagnostičke priručnike za duševne bolesti DSM-IV i DSM-5. Iako se danas koristi najnovije izdanje, ne smije se zanemariti uloga DSM-a IV, koji je, sada već davne, 1994. godine predstavio nove informacije o ovom poremećaju. Tada su autori u istu kategoriju svrstali poremećaje koji su u svojoj osnovi imali karakteristike autizma, pa je tako poremećaj iz spektra autizma promatran kao skupina neurorazvojnih pervazivnih poremećaja koja obuhvaća autistični poremećaj, Aspergerov poremećaj, Rettov poremećaj, pervazivni razvojni poremećaj koji nije drugačije specificiran i dezintegrativni poremećaj u djetinjstvu. Naglasak je stavljen na pervazivnost teškoća u različitim aspektima života te se autizam izdvaja od kognitivnih i intelektualnih teškoća (Lord i Risi u Wetherby i Prizant, 2007). Američka psihijatrijska udruga je 2013. godine objavila DSM-5, koji je donio velike promjene u dijagnostičkim kriterijima i klasifikaciji. Svi navedeni poremećaji koji su bili dio skupine neurorazvojnih pervazivnih poremećaja sada se smatraju jedinstvenom kategorijom – poremećajem iz spektra autizma. Uvođenjem izraza spektar naglasak je stavljen na širinu različitosti u manifestaciji ovog poremećaja, a položaj pojedinca na spektru jasnije je određen opisivanjem težine poremećaja

(poremećaj iz spektra autizma stupnja 1., stupnja 2. ili stupnja 3.). Sukladno tomu ne koriste se dijagnoze poput Aspergerovog i Rettovog sindroma, već se promatraju obilježja pojedinca te se u skladu s razinom teškoća odlučuje o dijagnozi i odabire adekvatan stupanj podrške.

Prema petom izdanju Dijagnostičkog i statističkog priručnika za duševne bolesti (DSM-5), Poremećaj iz spektra autizma (PSA) definira se kao neurorazvojni poremećaj kojeg određuju sljedeći dijagnostički kriteriji: A) nedostaci u socijalnoj komunikaciji i socijalnoj interakciji, B) ograničeni, repetitivni obrasci ponašanja, interesa i aktivnosti. Kriterij A podrazumijeva perzistentne nedostatke u socijalnoj komunikaciji i socijalnoj interakciji u višestrukim kontekstima koji se očituju u sva tri sljedeća obilježja: nedostaci u socioemocionalnoj uzajamnosti, nedostaci u neverbalnom komunikacijskom ponašanju prilikom socijalnih interakcija te nedostaci u uspostavljanju, održavanju i razumijevanju socijalnih odnosa. Kriterij B podrazumijeva ograničene, repetitivne obrasce ponašanja, interesa i aktivnosti koji se mogu manifestirati kroz stereotipne ili repetitivne motoričke pokrete, inzistiranje na istovjetnosti i nefleksibilnu priklonjenost rutinama, ograničene i krute interese i hiperreaktivnost ili hiporeaktivnost na senzoričke podražaje. Za donošenje odluke o dijagnozi poremećaja iz spektra autizma potrebno je zadovoljiti sva tri kriterija A te dva od četiri kriterija iz kategorije B. Dob u kojoj se dijagnosticira PSA može varirati. Dok neki autori tvrde kako je postavljanje dijagnoze optimalno nakon 4. godine života, neki opisuju kako su obilježja vidljiva i ranije te da se kod one djece kod koje je izražena sumnja na PSA-a u 2. godini, uglavnom potvrđuje nakon navršene 4. godine kada se povećaju socijalni zahtjevi (Chawarska i sur., 2007). Osobe s PSA-om karakteriziraju nedostaci u verbalnoj i neverbalnoj komunikaciji, ali se najviše ističu nedostaci u socijalnoj komunikaciji (Molloy i sur., 2011) koji doprinose teškoćama razumijevanja i predviđanja ponašanja drugih. Mnogi autori komunikacijske teškoće kod ove djece objašnjavaju nedostacima u teoriji uma, koja se odnosi na sposobnost procjene i svjesnosti mentalnih stanja drugih ljudi, uključujući emocije, uvjerenja, namjere i motivacije (Tager-Flusberg, 2000). Ova sposobnost je ključna za uspješnu socijalnu interakciju jer omogućuje pojedincima predviđanje i tumačenje ponašanja drugih, što je temelj za razvijanje socijalnih odnosa i uspješnu komunikaciju (Wellman i sur., 2001). Simptomi PSA-a često su povezani s nedostacima u teoriji uma, što dokazuju brojna istraživanja provedena tijekom proteklih desetljeća (Baron-Cohen i sur., 1985). Izostankom sposobnosti razumijevanja i predviđanja misli i osjećaje drugih, osobe s autizmom mogu imati teškoće u tumačenju neverbalnih signala, poput izraza lica i gesti, te u prepoznavanju sarkazma ili ironije u govoru (Tager-Flusberg, 2000).

Navedeni nedostaci svoje reperkusije imaju na sva važna područja svakodnevnog funkcioniranja, ali oni kao takvi variraju po težini kod osoba na spektru. Ne mogu se bolje objasniti intelektualnim razvojnim poremećajem ili općim razvojnim zaostajanjem (DSM-5, 2013). Postoji niz nedostataka i sposobnosti koje se različito manifestiraju među pojedincima ovisno o ozbiljnosti teškoća, razvojnoj razini i kronološkoj dobi te o tome ovisi trenutak u kojem će funkcionalno oštećenje postati vidljivo (DSM-5, 2013). Sukladno tomu razlikujemo različite razvojne profile, otud naziv spektar. Pravovremena i točna dijagnostika put je razumijevanju razvojnih obilježja te pružanju adekvatne podrške (Lord i Risi u Wetherby i Prizant, 2007).

Etiologija i prevalencija

Točan uzrok poremećaja iz spektra autizma još uvijek nije poznat. Mnoga istraživanja govore o interakciji većeg broja čimbenika kao što su genetski, okolišni i neurobiološki koji mogu dovesti do manifestacije ovog poremećaja. Genomska istraživanja otkrila su kako nijedan pojedinačni gen nije odgovoran za većinu slučajeva, ali zato kombinacija genetskih varijacija može značajno povećati rizik od razvoja PSA-a (Sanders i sur., 2015). Neurobiološki faktori također igraju ključnu ulogu jer promjene u strukturi i funkciji mozga mogu utjecati na sposobnost obrade informacija i efikasne komunikacije (Uddin i sur., 2017). Iako su genetski faktori dominantni, okolišni faktori poput prenatalne izloženosti teratogenima, starosti roditelja, komplikacija pri porodu i drugih prenatalnih i perinatalnih događaja također mogu doprinijeti riziku za razvoj PSA-a (Lord i sur., 2020).

Prema podacima Centra za kontrolu i prevenciju bolesti (CDC) Sjedinjenih Američkih Država sveukupna prevalencija autizma među djecom u dobi od 8 godina 2020. godine bila je 27,6 na 1000 djece, odnosno 1 na 36. Poremećaj iz spektra autizma je gotovo 4 puta češće prisutan kod dječaka nego kod djevojčica (Maenner i sur., 2023).

U Hrvatskoj se podaci o osobama s poremećajem iz spektra autizma prate u okviru Hrvatskog registra osoba s invaliditetom. Prema najnovijem izvještaju iz 2023. godine prevalencija osoba s poremećajem iz spektra autizma iznosi 1 na 1000 stanovnika, a zabilježeno je 4730 slučajeva.

1.1.1. Jezične sposobnosti u osoba s poremećajem iz spektra autizma

Jezik je složen sustav simbola i pravila koji omogućuje komunikaciju i izražavanje misli, osjećaja, ideja i informacija. Njegova je uloga ključna u komunikaciji, socijalnoj interakciji, kognitivnom razvoju, njegovanju kulture i osobnom izražavanju. Zbog svoje svestranosti i

važnosti, neizostavan je za ljudski razvoj i društveno funkcioniranje. Istraživanje vještine pripovijedanja kod djece s PSA-om prije svega zahtijeva razumijevanje njihovih jezičnih karakteristika. Djeca s PSA-om razlikuju se po mnogim aspektima, a dosadašnja istraživanja jezika unutar ove populacije pružila su uvide u njihove jezične vještine. Uvođenje riječi spektar u posljednjoj verziji priručnika DSM-5 (2013) je osim već navedenih promjena značilo i izostavljanje jezičnih teškoća kao odvojenog kriterija za dijagnozu autizma te predlaganje njihovog promatranja kao još jednog od mnogih čimbenika koji utječu na manifestaciju ovog poremećaja. Na taj su način autori omogućili prepoznavanje širokog spektra jezičnih sposobnosti kod osoba s PSA-om te su time dodatno otvorili prozor promatranju autizma kao heterogenog poremećaja u kojem jezične sposobnosti kao i druge bihevioralne značajke mogu varirati od pojedinca do pojedinca (APA, 2013).

Jezične sposobnosti i komunikacijske teškoće u samom su središtu svih obilježja PSA-a. Roditelji najčešće izražavaju brigu i odlučuju se za traženje stručne pomoći upravo zbog nedostataka i kašnjenja u ovim područjima (Dahlgren i Gillberg, 1989 prema de Giacomo i Fombonne, 1998). Osobe s PSA-om pokazuju jezične nedostatke u rasponu od potpunog pomanjkanja govora do jezičnog zaostajanja, slabog razumijevanja govora, mehaničkog ponavljanja govora ili krutog i pretjerano doslovnog jezika (DSM - 5, 2013). Osim toga, starije studije su pokazale da oko 50 % osoba s PSA-om nikada ne razvije funkcionalan govor (Prizant, 1996), dok novije procjene ukazuju na manji udio neverbalnih osoba, obično oko 25 % (Tager-Flusberg i sur., 2005). Jezik kod osoba s autizmom obuhvaća širok spektar teškoća i varijacija u jezičnim vještinama, što uključuje nedostatke u fonologiji, morfologiji, semantici, sintaksi te receptivnom i ekspresivnom rječniku (Eigsti i sur., 2010). No, teškoće su posebno izražene u području pragmatike.

Razlike se mogu jasnije primijetiti u periodu usvajanja jezika, koje kod većine osoba s PSA-om karakterizira vrlo primjetno kašnjenje. Prve riječi se javljaju u prosjeku u dobi od 38 mjeseci, u usporedbi s djecom urednog razvoja kod kojih se prva riječ javlja oko prvog rođendana (Howlin, 2003). Sukladno tomu, kasnije počinju spajati riječi i razvijati sintaksu (ASHA, n.d.), a poznato je kako su jezični miljokazi (pogotovo oni ostvareni do 5. godine života) povezani s daljnjim razvojem (Lord i Paul, 1997 prema Szatmari i sur., 2003). No, razlike se mogu primijetiti i prije pojave prve riječi. Kasnije počinju s uporabom te pokazuju ograničeno razumijevanje izraza lica, govora tijela i gesti, a razlike su vidljive u oskudnijoj vokalizaciji, a kasnije i brbljanju (ASHA, n.d.). Osim drugačijeg tijeka jezičnog razvoja kod

djece s autizmom karakteristična je i pojava regresije. Ona označava gubitak prethodno stečenih riječi i komunikacijskih rutina te nemogućnost njihovog ponovnog usvajanja.

Semantika i rječnik

Kako bi ostvarili uspješnu komunikaciju u društvenoj okolini djeca počinju usvajati riječi te ih povezivati s njihovim značenjem. Semantika podrazumijeva jezikoslovnu disciplinu koja se bavi proučavanjem riječi i njihovih oblika kao nosioca određenog značenja. Prva riječ se kod djece urednog razvoja pojavljuje u dobi od 12 mjeseci. Do 18 mjeseci leksički se razvoj odvija sporije, a zatim, kada djeca u svojem rječniku imaju oko 50 riječi, počinju brže usvajati nove riječi. Ljudi su socijalna bića te se smatra kako se većina novih riječi kod djece usvaja upravo u socijalnim interakcijama. Brojne studije su pokazale da u periodu usvajanja jezika djeca najučinkovitije usvajaju nove riječi u aktivnostima koje uključuju združenu pažnju (Carpetner i Tomasello u Wetherby i Prizant., 2007). U takvim aktivnostima dijete i odrasla osoba usmjeravaju pažnju jedan drugome, ali i predmetu zajedničkog interesa. Povezuju predmete iz okoline s njihovim nazivima te pridaju značenje konceptima. Dijete obraća pažnju na jezik svoje okoline te na taj način povezuje određenu riječ s predmetom, događajem, situacijom i tako obogaćuje svoj rječnik. Budući da djeca s PSA-om pokazuju slabije vještine združene pažnje (Charman, 2003) te u manjoj mjeri aktivno sudjeluju u socijalnim interakcijama, ne obraćaju pažnju na jezik zajednice na način na koji to čine njihovi vršnjaci. Sukladno tome, usvajanje i razvoj jezika kod ove djece nemaju isti smjer napretka kao kod njihovih vršnjaka urednog razvoja.

Nekoliko studija utvrđuje razliku između ekspresivnog i receptivnog rječnika kod djece s PSA-om, pri čemu je ekspresivni rječnik često bolji (Hudry i sur., 2010). S druge strane, neke studije ne pronalaze razlike ili navode bolji receptivni rječnik (Volden i sur., 2011). Istraživanja usmjerena na ispitivanje širine rječnika kod djece s PSA-om, otkrivaju kako je njihov aktivni rječnik uglavnom skromniji od rječnika djece iste dobi urednog razvoja (Miller i sur., 2017). Međutim, postoje istraživanja koja govore suprotno te ističu kako se razvoj rječnika kod mladih osoba s PSA-om ne razlikuje od rječnika djece i adolescenata s urednim razvojem (Kover i sur., 2013). Unatoč tome, kod djece s PSA-om mogu se primijetiti određene specifičnosti u rječniku. Uobičajena je pojava neprikladnog imenovanja predmeta, odnosno korištenje nekih vlastitih naziva, neologizama sa specifičnim idiosinkratičkim značenjem (Williams i sur., 2008). Pojava neologizama prisutna je i kod djece urednog razvoja, ali je prisutnija u manjoj mjeri i odrastanjem jenjava, dok kod djece s PSA-om perzistira kroz razvoj (Eigsti i sur., 2010). Zbog

teškoća u preuzimanju tuđe perspektive vidljivi su nedostaci u specifičnim područjima, kao što su osobne zamjenice, riječi za unutarnja stanja i prijedlozi (Durrleman i Delage, 2016). Uporaba i razumijevanja unutarnjih stanja koja označavaju nečije emocionalno ili kognitivno stanje zahtijevaju razvijenost teorije uma (De Mulder, 2015), s druge strane uporaba osobnih zamjenica zahtjeva svjesnost o znanju i perspektivi komunikacijskog partnera (Friedman, 2019).

Morfosintaksa

Morfosintaksa objedinjuje i istražuje odnose između morfologije i sintakse. Dok je morfologija usmjerena na proučavanje strukture riječi i promjena koje se događaju unutar njih, sintaksa se bavi proučavanjem načina na koji se te riječi mogu kombinirati kako bi tvorile rečenicu. Budući da je morfosintaksa spoj ovih dviju sastavnica, usmjerena je na analizu promjena u oblicima riječi koje mogu utjecati na slaganje i redosljed riječi u rečenici. Djeca urednog razvoja u dobi od 18 mjeseci, kada se u njihovom rječniku nalazi pedesetak riječi, započinju njihovu kombinaciju u iskaze. Razvojem, njihove rečenice postaju složenije te se usvajanjem gramatičkih pravila nadograđuju i razvijaju u korak s dobi. Istraživanja, uglavnom engleskog govornog područja koja su se bavila istraživanjem ove jezične sastavnice ističu kako osobe s PSA-om pokazuju određene teškoće u morfologiji, što je vidljivo prilikom izostavljanja određenih morfema (Roberts i sur., 2004). Istraživanje koje su proveli Park i sur. (2012) u kojem su istraživali morfološke i sintaktičke sposobnosti djece s PSA-om dobi 3 do 6 godina pokazali su kako su djeca s PSA-om, uz djecu urednog razvoja i djecu s kognitivnim teškoćama bili uspješni prilikom morfološkog označavanja pseudoriječi što ukazuje na njihovu sposobnost usvajanja i uporabe morfoloških pravila. U sintaksi, djeca s PSA-om pokazuju različite stupnjeve teškoća. Studije su pokazale određena kašnjenja u sintaksi i manju složenost iskaza u usporedbi s vršnjacima s intelektualnim teškoćama ili urednog razvoja (Pierce i Bartolucci, 1977., prema Park i sur., 2012). Osim toga kod djece s PSA-om prisutna je eholalija, neposredno ili odgođeno ponavljanje riječi ili rečenica koji su prethodno čuli od sugovornika ili iz medija poput crtića ili TV emisija (Tager-Flusberg i sur., 1990), koja prema zaključcima nekih studija ima i komunikacijsku funkciju.

Podaci o jeziku osoba s PSA-om velikom su većinom predstavljeni u stranoj literaturi. Postignuća na pojedinim razinama prvenstveno ovise o strukturi samog jezika. Primjerice, hrvatski je jezik za razliku od engleskog morfološki bogatiji i složeniji te su teškoće koje se javljaju sukladno tome drugačije. Galić (2021) ističe kako unatoč tome što strana istraživanja

pružaju pregršt saznanja o različitim područjima jezika te doprinose stvaranju pretpostavki i provođenju istraživanja u hrvatskom jeziku, rezultate je potrebno tumačiti s oprezom.

Pragmatika

Pragmatika, odnosno jezična uporaba, kao komponenta socijalne komunikacije, podrazumijeva vještine poput zadržavanja na temi, pozdravljanja, poštovanja strukture izmjena i strategija popravljanja razgovora (Friedman, 2019). Odnosi se na sposobnost razumijevanja i korištenja jezika za komunikaciju u društvenim situacijama. Za razliku od drugih jezičnih sastavnica, teškoće su na ovoj sastavnici kod djece s PSA-om posebno istaknute (Kamio i sur., 2007) te brojna istraživanja govore o značajnim teškoćama u ovom području (Norbury i sur., 2014). Teškoće koje ova djeca imaju sa zauzimanjem perspektive i teorijom uma, odražava se na njihove pragmatičke jezične vještine, koje su znatno slabije u usporedbi s njihovim vršnjacima urednog razvoja, intelektualnim teškoćama ili drugim poremećajima (Eigsti i sur., 2010).

Nedostaci u konverzaciji uključuju ograničenja u razumijevanju i primjeni neizrečenih društvenih normi razgovora pa je tako često narušena ravnoteža u izmjenama. Problemi su prisutni u prilagođavanju načina govora ovisno o situaciji ili osobi s kojom razgovaraju (Aldred i sur., 2004). Prisutne su teškoće u procjeni relevantnih informacija, započinjanju i održavanju tema zajedničkog interesa. Vrlo često osobe s PSA-om inzistiraju na temi od posebnog interesa, ne prepoznaju sugovornikovu potrebu za pojašnjenjem te rijetko postavljaju pitanja i daju komentare (Mody i Belliveau, 2013). Uglavnom doslovno interpretiraju tuđe izjave te su prisutni problemi s razumijevanjem figurativnog jezika, uključujući idiome, višestruka značenja, sarkazam i humor te im je ponekad teško pričati priče (Hinzen i sur., 2015). Često je narušeno razumijevanje i korištenje neverbalnih znakova poput izraza lica, gesta i kontakta očima. Teškoće su prisutne i prilikom korištenja jezika za izražavanje svojih osjećaja i razumijevanja osjećaja drugih (Aldred i sur., 2004).

Diskurs je usko povezan koncept koji se odnosi na duže povezane tokove govora. Pragmatika i diskurs su najviše socijalno motivirana područja jezika (Eigsti i sur., 2010), jer zahtijevaju govornikovu svjesnost i adekvatnu reakciju na socijalnu okolinu, znanje, interese, motivaciju i druge osobine slušatelja. Općenito, diskurs i pragmatika su prepoznati kao najkonzistentnije oštećena područja kod PSA-a. Za ostvarivanje uspješnog diskursa potrebno je poznavanje strukturalnog oblika jezika, ali i njegovo korištenje u socijalnim interakcijama. Nadovezujući se na teškoće u socijalnoj komunikaciji, brojna su istraživanja ukazala na nedostatke ove djece u diskursnim sposobnostima. Ističu se neadekvatni odgovori na pitanja i komentare, a te se

teškoće u razgovoru nastavljaju i u odrasloj dobi (Eigsti i sur., 2010). Okrećući se s diskursa u interakciji prema proširenom diskursu u obliku naracije, nekoliko studija ističe nedostatke u ovom području (Eigsti i sur., 2010).

Nedostaci u ovim područjima jezika mogu imati utjecaj na vještine pripovijedanja ove djece. Za uspostavljanje vremenskih i uzročnih odnosa prilikom pripovijedanja potrebna je uporaba složene sintakse, morfologije, osebujnog vokabulara te učinkovita i pravilna upotreba zamjenica i veznika (Capps i sur., 2000). Osim toga, potrebna su i znanja o pragmatici i diskursu kako bi se sadržaj prenio na socijalno prihvatljiv način.

1.2. Pripovijedanje

Pripovijedanje podrazumijeva sposobnost stvaranja i prenošenja koherentnih i strukturiranih priča. Proces usvajanja započinje u ranom djetinjstvu i nastavlja se kroz adolescenciju, pri čemu se vještine pripovijedanja postupno nadograđuju. Važnost pripovijedanja ogleda se u utjecaju na osobni i društveni razvoj, ali i u procjeni različitih aspekata komunikacijskih sposobnosti. Njegova uporaba kao alata za procjenu omogućuje uvid u jezične, kognitivne i pragmatičke vještine pojedinca, te može otkriti specifične teškoće u komunikaciji koje možda nisu vidljive kroz druge oblike procjene.

Jerome Bruner još je 1990. godine definirao pripovijedanje kao jednu od najranijih vještina uma koje se pojavljuju kod djeteta te podrazumijeva jedno od najkorištenijih načina organizacije ljudskog iskustva. Drugim riječima, predstavlja glavni oblik diskursa u svakodnevnoj komunikaciji, putem kojeg osoba dijeli vlastita i tuđa iskustva i događaje. Aksu-Koç i Aktan-Erciyes (2018) definirali su pripovijedanje kao jezično prikazivanje slijeda vremenski i uzročno povezanih stvarnih ili izmišljenih događaja organiziranih oko teme i motiviranih mentalnim i emocionalnim stanjima likova u priči. Narativna kompetencija podrazumijeva posjedovanje različitih jezičnih i kognitivnih vještina (Kenan, 2019), a Aksu-Koç i Aktan Erciyes (2018) ističu važnost integracije vještina na tri razine; konceptualnoj, jezičnoj i pragmatičkoj. Kako bi ishod pripovijedanja bio uspješan prvenstveno zahtjeva stvaranje koncepta, ideje. Za formiranje koncepta osoba mora percipirati i razumjeti glavne događaje kako bi ih mogla povezati u koherentan sadržaj. Zatim se na jezičnoj razini, prethodno konceptualno povezani događaji, povezuju u kohezivni jezični iskaz nakon čega se na pragmatičkoj razini taj iskaz oblikuje i prenosi na socijalno prihvatljiv način.

Razvoj pripovijedanja

Razumijevanje razvoja pripovijedanja i poznavanje njegovih faza važno je iz nekoliko razloga. Poznavanjem redosljeda usvajanja vještina pripovijedanja olakšano je praćenje načina na koji dijete usvaja sposobnost strukturiranja priče, korištenja jezičnih elemenata te kako te elemente oblikuje za prijenos slušatelju. Samim time, moguće je odrediti gdje se dijete nalazi u svom razvoju te prepoznati eventualne teškoće. Također, poznavanje faza razvoja pripovijedanja pomaže u usporedbi različitih populacija djece, primjerice djece s autizmom i djece urednog razvoja.

Razvoj narativnih vještina kod djece postupan je i složen proces koji obuhvaća nekoliko faza, a svaka od njih ima ključnu ulogu u izgradnji vještine pripovijedanja i razumijevanja priča. U ranoj dobi oko druge i treće godine djeca počinju razvijati osnovne narativne vještine, najčešće kroz interakciju s roditeljima. Počinju opisivati događaje bez jasne strukture, uglavnom slažu događaje u niz koji nije tematski povezan (Muñoz i sur., 2003). Drugim riječima, nižu događaje u svrhu izvještavanja, ali ih značenjski ne povezuju. Između treće i pete godine, pokazuju napredak od jednostavnog opisivanja i nizanja događaja prema povezanim vremenski usklađenim radnjama usmjerenih ka nekom cilju, odnosno rješavanju problema (McGregor, 2000). Njihove priče su povezane nekom temom, imaju određenu strukturu, počinju se uvoditi likovi te mjesto i vrijeme radnje. S navršenih pet godina, počinju oblikovati priče s jasnom strukturom koju čine početak, sredina i kraj (Melzi i sur., 2013). Uključuju osnovne informacije o likovima i radnji priče, ali još uvijek imaju teškoće s detaljnim opisima i složenijim radnjama. Kuvač Kraljević i Olujić (2015), a prije njih Wolf (1985) ističu kako je za proizvodnju i razumijevanje složenog narativnog diskursa nužno da dijete prije polaska u školu posjeduje vještine dobrog jezičnog oblikovanja priče koja sadrži osnovnu strukturu. U ranoj školskoj dobi, djeca nastavljaju usavršavati svoje narativne vještine. Njihove priče postaju sve složenije, s više likova, detalja i složenijih zapleta koji dovode do rješenja (Aksu-Koç i Aktan-Erciyes, 2018). Nakon 7. godine njihove priče poprimaju oblik klasičnih pripovjednih uzoraka, koji se mogu uočiti i kod odraslih. Priče postaju sadržajno bogate, opisi likova, radnje i cjelokupnog konteksta postaju detaljniji te počinju bolje razumijevati uzročno posljedične odnose između događaja. Rečenice su složenije te opširnije opisuju događaje. Javlja se bolje razumijevanje unutarnjih stanja i perspektiva likova u priči (Aksu-Koç i Aktan-Erciyes, 2018). U starijoj školskoj dobi, narativne vještine dosežu novu razinu složenosti. Mladi adolescenti počinju koristiti naprednije narativne strukture i tehnike. Prema istraživanjima, adolescenti razvijaju

sposobnost stvaranja koherentnih i kompleksnih narativa koji odražavaju dublje razumijevanje ljudskih iskustava i emocija (Habermas i Bluck, 2000).

Istraživanje pripovijedanja

U posljednjih nekoliko godina, mnoga su se istraživanja usredotočila na analizu jezičnih sposobnosti djece putem pristupa koji uključuje zadatke pripovijedanja. Izuzetno je koristan za analizu jer omogućuje prikupljanje mnoštva informacija o jeziku, kognitivnim sposobnostima i socijalnim vještinama na relativno kratkom jezičnom uzorku (Hayward i Schneider, 2000) te u jedinstvenom kontekstu. Botting (2002) ističe tri važne teorijske postavke koje podupiru uporabu narativa kao instrumenta za procjenu. Prva postavka ističe postojanje opsežnih podataka koji se odnose na norme ili standarde. Ti podaci jasno pokazuju razvojne smjernice, odnosno uobičajene obrasce koji se pojavljuju tijekom razvoja. Sukladno tomu, uzorci pripovijedanja se mogu koristiti za međusobnu usporedbu različitih populacija ili usporedbu njihovih postignuća u različitim vremenskim razmacima. Osim toga, istovremeno pruža uvid u razvojne faze i eventualna odstupanja od urednog razvoja. Druga postavka naglašava povezanost narativne kompetencije s vještinama pismenosti. Stvaranje priča zahtijeva upotrebu složenih jezičnih struktura. To uključuje pravilno korištenje gramatike, slaganje rečenica u smislene odlomke, te organizaciju tih odlomaka u cjelinu. Također, potrebno je slijediti logički slijed događaja, što znači razumijevanje uzročno posljedičnih veza. Razumijevanje i stvaranje narativa podrazumijevaju ove jezične i logičke sposobnosti, koje su temeljne za učinkovitu pismenu komunikaciju. U skladu s time, pripovijedanje može poslužiti kao alat u procjeni pismenosti i jezičnog razvoja. Posljednja postavka ističe kako pripovijedanje zahtijeva određeni stupanj pragmatičkih vještina, što uključuje prilagodbu jezika određenom kontekstu. Budući da je pripovijedanje formalnije od svakodnevnog razgovora, može se koristiti kao alat za prepoznavanje i razlikovanje različitih podskupina djece s teškoćama u komunikaciji, omogućujući bolje razumijevanje njihovih specifičnih izazova u jezičnom i društvenom kontekstu.

Zahvaljujući brojnim istraživanjima koja su promatrala narativ, posljednjih godina prepoznata je njegova važnost posebno kod populacije osoba s PSA-om upravo zbog socijalno komunikacijskih, ali i pragmatičkih nedostataka (Baron-Cohen, 1989).

Razine analize narativa

Uzorci pripovijedanja omogućuju analizu na razini makrostrukture i mikrostrukture. Analiza makrostrukture usmjerena je na opći sadržaj i organizaciju narativa, odnosno povezivanje strukturnih dijelova s ciljem postizanja koherentnosti priče, dok je analiza mikrostrukture usmjerena na razinu jezične organizacije i odnose na razini rečenice (Liles i sur., 1995). Makrostrukturalne značajke, iako su univerzalne, drugačije se ostvaruju u svakoj priči.

Budući da se u ovom istraživanju za ispitivanje i analizu makrostrukture i razumijevanja pripovijedanja koristio instrument MAIN – hrvatska inačica: Višejezični instrument za ispitivanje pripovijedanja (Hržica i Kuvač Kraljević, 2020; Gagarina i sur., 2019), detalji o ispitivanim razinama bit će u nastavku predstavljeni onako kako nalaže ispitni materijal. MAIN integrira gramatiku priče, strukturalnu složenost i riječi za izražavanje unutarnjih stanja na jednom mjestu. Time omogućava sveobuhvatan pristup procjeni i pruža detaljan okvir za analizu sposobnosti u pričanju priča. No, važno je naglasiti kako osim njega, postoje i drugi instrumenti i materijali za poticanje i prikupljanje podataka o pripovijedanju.

Narativne strukture dječjih priča sastoje se od različitih komponenti, od kojih svaka ima specifičnu funkciju. Tijekom godina razvijen je velik broj modela za analizu makrostrukture narativa, a jedan od najutjecajnijih je model gramatike priče koji su predstavile Stein i Glenn (1979). Prema ovom modelu, narativi se sastoje od situacije koja postavlja kontekst, predstavlja likove i opisuje fizički ili vremenski kontekst i tri epizode. Glavni element unutar svake epizode je cilj protagonista, na kojem se fokusira razumijevanje. Ključna znanja za makrostrukturu uključuju poznavanje narativnih shema, razumijevanje uzročnosti, sposobnost promjene perspektive, svjesnost o planiranju te objašnjavanje planova i događaja.

Analiza narativa uključuje i procjenu strukturalne složenosti. Prema modelu binarnog stabla odlučivanja kojeg je modificirao Westby (2005) prema idejama Stein i Policastro iz 1984., omogućuje klasifikaciju epizoda i određivanje hijerarhijske razine složenosti narativa. Epizode se mogu klasificirati kao nizovi: pokušaj - ishod, izolirani cilj, cilj uz pokušaj ili ishod te na kraju potpuni niz cilj - pokušaj - ishod. Potpune epizode ukazuju na najvišu razinu narativne kompetencije (Gagarina i sur., 2019). Kada dijete priča priču temeljenu na slikama koristeći samo najjednostavnije nizove pokušaj - ishod, ono zapravo opisuje radnje vidljive na slikama. Za složenije narative, dijete mora verbalizirati ciljeve likova koji se mogu pretpostaviti iz slika, što zahtijeva višu razinu pripovjednih sposobnosti. Strukturalna složenost narativa povećava se

s dobi djeteta. Predškolska djeca često pripovijedaju jednostavne sekvence, dok starija djeca razvijaju složenije i proširenije narative (Hughes i sur., 1997., prema Ilgaz i Aksu-Koç, 2005).

Unutarnja stanja, kao što su emocije, misli i motivacije likova, ključna su za razumijevanje uzroka i posljedica radnji unutar narativa. U dječjim pričama, izražavanje unutarnjih stanja otkriva razinu njihove kognitivne i emocionalne razvijenosti, kao i njihove sposobnosti teorije uma (Tager-Flusberg, 2000). Sukladno tome, riječi za izražavanje unutarnjih stanja češće su prisutne u složenijim i potpunijim epizodama. Analiza unutarnjih stanja posebno je važna jer pruža uvid u djetetovu sposobnost interpretacije psiholoških i emocionalnih aspekata priče. Izražavanje i povezivanje unutarnjih stanja s vanjskim radnjama te sposobnost integracije tih informacija u koherentnu i smislenu priču mogu se vidjeti prilikom analize strukture priče. Frith i Frith (2005) ističu kako se dimenzija riječi za izražavanje unutarnjih stanja uvijek uključuje u analizu narativa jer se smatra jezičnom mjerom teorije uma.

Razumijevanje osnovne strukture i smisla priče, uključujući planiranje ciljeva, ključno je za stvaranje potpunih epizoda u pripovijedanju (Burriss i Brown, 2014). Zbog toga je istraživanje razumijevanja priče izuzetno važno. Formiranje mentalnih reprezentacija ključno je za uspješno razumijevanje sadržaja priče ili diskursa (Stein i Glenn, 1979., prema Hayward i Schneider, 2000). U tom procesu osoba koristi svoje znanje o makrostrukтури, koje se temelji na informacijama iz priče i na vlastitom poznavanju teme. Razumijevanje uključuje ne samo prisjećanje glavnih događaja, već i zaključivanje o uzročno posljedičnim vezama, razumijevanje motiva koji utječu na ponašanje likova i shvaćanje zapleta priče (Kendeou i sur., 2005). Sve ove komponente zahtijevaju vještine donošenja zaključaka. Stoga će osobe s razvijenim vještinama zaključivanja vjerojatno uspješno razumjeti priču ili diskurs (Stein i Glenn, 1979., prema Hayward i Schneider., 2000). Ovaj postupak se obično provodi postavljanjem pitanja djetetu nakon što čuje i prepriča priču ili ispriča priču na temelju slika.

Imajući na umu teškoće koje djeca s PSA-om imaju u teoriji uma, zauzimanju perspektive, prepoznavanju osjećaja drugih, njihove jezične karakteristike, nedostatke u razumijevanju i teškoće koje imaju u prilagodbi jezika društvenoj okolini može se zaključiti kako narativ sam po sebi objedinjuje teškoće koje su prisutne kod ove djece.

1.2.1. Pripovijedanje osoba s poremećajem iz spektra autizma

Na temelju pregledane literature na temu pripovjednih sposobnosti djece s autizmom u nastavku će biti pružen opis njihovih vještina, uz pregled dosadašnjih istraživanja na ovu temu. Prethodna istraživanja pružaju uvid u postojeće spoznaje o vještinama pripovijedanja ove djece, što je

ključno za interpretaciju rezultata ovog istraživanja. Razumijevanje prethodnih nalaza omogućuje razumijevanje specifičnosti pripovijedanja kod djece s PSA-om te njihovu usporedbu s djecom urednog razvoja.

Vještine pripovijedanja kod djece s autizmom često se razlikuju od njihovih vršnjaka zbog jedinstvenih izazova s kojima se suočavaju u komunikaciji i socijalnoj interakciji. Pripovijedanje zahtijeva strukturiranje koherentnih priča, prepoznavanje perspektiva likova te razumijevanje njihovih motivacija i emocija. Djeca s autizmom često pričaju priče koje su osiromašene u sadržaju te imaju teškoće u povezivanju složenih emocionalnih i kognitivnih aspekata u svojim narativima (Tager-Flusberg, 1995., prema Tager-Flusberg, 2000). Njihovi narativi mogu biti manje organizirani, te je slijed događaja i uzročno posljedičnih veza često nejasan (King i sur., 2013; Losh i Capps, 2003). Mnogi su autori suglasni s idejom da vještine teorije uma, odnosno prepoznavanje i označavanje unutarnjih stanja, predstavljaju ključnu komponentu pripovijedanja, a kod ove se djece razumijevanje tuđe perspektive ističe kao najveći izazov, što u pripovijedanju, što u svakodnevnom životu. Zbog svojih specifičnih interesa često se zadržavaju na detaljima, posljedično tomu ne zahvaćaju širu sliku, što može rezultirati rascjepkanim i teško razumljivim pričama (Norbury i Bishop, 2003). Često čine gramatičke pogreške i u svoje narative uključuju nepovezan, vanjski sadržaj (Capps i sur., 2000). Što se tiče razumijevanja narativa, istraživanja su istaknula teškoće s izdvajanjem glavnih ideja i donošenjem globalnih zaključaka (Nuske i Bavin, 2011). Ipak, djeca s autizmom pokazuju individualne varijacije u svojim vještinama pripovijedanja. Neka djeca mogu razviti snažne narativne vještine, posebno uz podršku s ciljem poboljšanja jezičnih i komunikacijskih sposobnosti.

Prikaz rezultata prethodnih istraživanja pruža informacije o općoj organizaciji i razumijevanju pripovjednih uzoraka kod djece s PSA-om, reflektirajući pritom redoslijed istraživanja i analize sastavnica koje su se ispitivale.

Rezultati koji proizlaze iz analize makrostrukture pružaju dodatne informacije o teškoćama koje pogađaju ovu populaciju kada se suoče s konceptualnom organizacijom strukture priče. Među studijama koje su se fokusirale na analizu informacija koje čine glavne elemente priče je primjerice studija Suh i sur. (2014), provedena uz pomoć priče u knjizi "Utorak" (Wiesner, 1991). Pokazano je kako djeca s PSA-om u manjoj mjeri označavaju elemente priče. Slični rezultati pronađeni su u istraživanju Kenan i sur. (2019), koji su ispitivali pripovijedanje kod djece s PSA-om dobi 4 do 7 godina koristeći isti ispitni materijal. Rezultati su potvrdili

kako djeca s autizmom označavaju manje elemenata koji se tiču situacije (mjesto i vrijeme radnje) te su iznosila manje informacija o likovima i njihovim postupcima nego djeca urednog razvoja što potvrđuje i istraživanje Banney i sur. (2015). S druge strane, Kauschke i sur. (2016), koji su globalnu organizaciju strukture priče promatrali u odnosu na cjelokupnu koherenciju priče zaključuju o nepostojanju značajne razlike između tih dviju grupa. Evidentno lošiji rezultati na globalnoj strukturi priče u narativima djece s PSA-om mogu se donekle objasniti njihovim vještinama u pragmatici (Duinmeijer i sur., 2012).

Peristeri i sur. (2017) u svojoj studiji u kojoj je sudjelovalo tridesetoro djece s PSA-om koja usvajaju grčki jezik dobi 6 do 12 godina navode narrative manje strukturalne složenosti. Takve rezultate potvrđuju Sangani i sur. (2023) koji su u svojoj studiji uspoređivali narativne vještine djece s PSA-om dobi 5 do 7 godina s djecom urednog razvoja izjednačenih prema kronološkoj dobi i s djecom urednog razvoja izjednačenih prema jezičnim sposobnostima. Djeca s PSA-om su u usporedbi s obje grupe označavala manje elemenata strukture priče te proizvedila narrative niže strukturalne složenosti. Rezultati ovog istraživanja poklapaju se s istraživanjima koje su prethodno proveli Kenan i sur. (2019) i Banney i sur. (2015). Adornetti i sur. (2023) koji su u svom istraživanju ispitivali djecu s PSA-om dobi 7 do 11 godina potvrđuju sve navedeno. Kauschke i sur. (2016) u svojoj su studiji dokazali suprotno. Razlike u strukturalnoj složenosti nisu bile prisutne između grupa. Mäkinen i sur. (2014) također su potvrdili manji broj elemenata strukture priče i naveli rjeđu uporabu riječi za izražavanje unutarnjih stanja kod djece s PSA-om.

Analizom unutarnjih stanja, dobivaju se bogati uvidi u dječje narativne vještine, njihove emocionalne i kognitivne sposobnosti, te njihov razvoj u razumijevanju i izražavanju složenih ljudskih iskustava. Djeca s autizmom imaju teškoće sa zaključivanjem o mentalnom stanju drugih (Baron-Cohen, 1989), što uglavnom dovodi do teškoća u određivanju unutarnjih stanja likova u priči. Happé (1994) zaključuje da bi to mogao biti uzrok njihovih problema u razumijevanju ciljeva i motiva koji pokreću ponašanje glavnih likova. Posljedica toga su narativi s manjim brojem označenih elemenata strukture priče. U svakom slučaju studije usmjerene na analizu riječi za izražavanje unutarnjih stanja producirala su heterogene rezultate. Neke studije pokazuju kako djeca s PSA-om pokazuju oskudniju uporabu riječi za izražavanje unutarnjih stanja kada moraju ispričati priču (Baixauli i sur., 2016). U istraživanju koje su proveli Siller i sur. (2014) promatrala se uporaba riječi za izražavanje unutarnjih stanja kod djece s PSA-om čija je prosječna dob bila 7;2 godine. Pokazano je kako u znatno manjoj mjeri označavaju te riječi što se nadovezuje na prethodna istraživanja Rumpf i sur. (2012) i Losh i

Capps (2003). Peristeri i sur. (2017) također potvrđuju navedene rezultate, dok druga istraživanja tvrde suprotno (Capps i sur., 2000; Norbury i Bishop, 2003; Suh i sur., 2014). Važno je spomenuti da unatoč tome što u pojedinim istraživanjima ne postoji značajna razlika između grupa, djeca s PSA-om ulažu manje truda u objašnjavanje uzroka unutarnjih stanja u svojim narativima za razliku od djece urednog razvoja (Baixauli, 2016).

Norbury i Bishop (2003) su u svojem istraživanju ispitivali sposobnosti djece s PSA-om i urednim kognitivnim sposobnostima da u svoje narative integriraju tri važna elementa gramatike priče; početni problem, pokušaj za rješenje tog problema te na kraju samo rješenje. Pronašli su kako ne postoje razlike među grupama. No, iako ova djeca mogu ispričati priču koja sadrži te elemente gramatike priče svejedno mogu imati teškoće s donošenjem ispravnih zaključaka o događajima u priči koju su upravo ispričali (Young i sur., 2005).

Razumijevanje cjelokupnog značenja priče i odnosa između događaja u priči zahtijeva inferencijalno zaključivanje. Ono podrazumijeva zahvaćanje i interpretaciju dubljih značenja i odnosa unutar priče. Teškoće s formiranjem koncepta priče mogu utjecati na sposobnost razumijevanja teme te donošenja zaključaka o odnosima i događajima koji nisu eksplicitno naznačeni. Manji se broj istraživanja bavio ispitivanjem razumijevanja prilikom analize narativa. Baron-Cohen i sur. još su 1986. godine istaknuli kako djeca s autizmom imaju teškoće s integriranjem dijelova informacija u širu sliku za razumijevanje cjelokupnog značenja. Jolliffe i Baron-Cohen (2000) ispitali su inferencijalno zaključivanje nakon usmenog pripovijedanja. Djeca s PSA-om točno su odgovarala na konkretna pitanja i pitanja o motivaciji glavnog lika, ali su lošije rezultate postizala na pitanjima koja zahtijevaju inferencijalno zaključivanje u usporedbi s djecom urednog razvoja s jednakim kognitivnim sposobnostima. Norbury i Bishop (2002) istaknuli su da se djeca s PSA-om u slučaju točnog odgovaranja na takva pitanja uglavnom oslanjaju na opće poznavanje teme, a manje na kontekst narativa. Young i sur. (2005) također su potvrdili ove nalaze. Nuske i Bavin (2011) otkrili su da djeca s PSA-om razumiju pitanja o detaljima i glavnim idejama iz priča slično kao kontrolna skupina, ali nisu spontana u inferencijalnom zaključivanju. Westerveld i sur. (2021) pokazali su da djeca s PSA-om imaju problema s inferencijalnim zaključivanjem unatoč urednim jezičnim sposobnostima. Happé (1994) je istaknuo da pojedinci s PSA-om uspješno odgovaraju na pitanja koja ne zahtijevaju opisivanje mentalnih stanja. Mäkinen i sur. (2014) potvrdili su ove nalaze u istraživanju finske djece s PSA -om.

Pregledom ovih rezultata jasno je kako se metode procjene i analize dječjih narativa u istraživanjima međusobno razlikuju. Različiti autori primjenjuju različite pristupe ispitivanja, poticanja i analize narativa, ovisno o kliničkoj skupini koju proučavaju, materijalima kojima raspolažu te teorijskim osnovama na kojima temelje svoja istraživačka pitanja. Zbog tih varijacija, istraživanja narativa kod djece s autizmom, donose heterogene rezultate te je sukladno tomu teško donijeti jedan opći zaključak o njihovim pripovjednim sposobnostima. Adornetti i sur. (2019) navode nekoliko razloga koji tome doprinose. Nedosljednost u rezultatima se može djelomično pripisati različitom instrumentariju za procjenu narativa. Svaki materijal za procjenu je po nečemu drugačiji te se u svojoj strukturi i načinu operacionalizacije zadataka razlikuje od drugih. Za poticanje pripovijedanja najčešće se koriste fiktivni ili osobni narativi. Fiktivni narativi najčešće su elicitirani uz pomoć vizualnih promptova (Gagarina i sur., 2019) te se smatraju najprikladnijom vrstom za analizu gramatike priče i strukture priče. Takav narativ se može dobiti uporabom dvije različite metode poticanja, putem generiranja priče (tj. pripovijedanja) ili zadatka prepričavanja priče (Hughes i sur., 1997, prema Ilgaz i Aksu-Koç, 2005). Fine razlike u metodi poticanja također utječu na razlike u rezultatima. Zbog specifičnosti populacije s PSA-om uglavnom je teško doći do ispitanika, pa se istraživanja na ovu temu uglavnom provode na manjim uzorcima, što dodatno komplicira donošenje homogenih zaključaka. Osim toga, treba uzeti u obzir razlike u odabiru kontrolne skupine, odnosno načinu na koji su sudionici kontrolne skupine usklađeni sa skupinom djece s PSA-om.

Ovo istraživanje je osmišljeno kako bi se, uz određene promjene u metodologiji, provjerili postojeći rezultati o postignućima na ovim razinama kod djece s PSA-om. Budući da su strana istraživanja iznijela heterogene rezultate, istraživanjem će se utvrditi područja u kojima će se rezultati potvrditi, a gdje možda biti različiti u odnosu na prethodne studije. Također ima za cilj pružiti opće informacije o sposobnostima pripovijedanja kod ove skupine djece u Hrvatskoj, uzimajući u obzir prethodna istraživanja i prepoznata ograničenja.

2. CILJ I PROBLEM ISTRAŽIVANJA

Cilj ovog diplomskog rada bio je analizirati pripovjedne sposobnosti djece predškolske dobi s poremećajem iz spektra autizma (urednih intelektualnih sposobnosti) dobi od 5 do 7 godina. Zatim, dobivene podatke usporediti sa skupinom djece urednog razvoja izjednačenih prema dobi i jezičnom razumijevanju te istaknuti moguće razlike u vještini pripovijedanja i razumijevanja između ove dvije skupine. Osim toga, provedena je i kvalitativna analiza s ciljem pronalaženja i opisivanja specifičnih obilježja djece s PSA-om u njihovim pripovjednim uzorcima.

U skladu s opisom cilja, problemska pitanja koja proizlaze iz navedenog su:

1. Hoće li se djeca s poremećajem iz spektra autizma razlikovati u vještini pripovijedanja od djece urednog razvoja na makrostrukturalnoj razini?

1.1. Hoće li se priče djece s poremećajem iz spektra autizma razlikovati prema broju označenih elemenata strukture priče od priča djece urednog razvoja?

1.2. Hoće li se priče djece s poremećajem iz spektra autizma razlikovati prema strukturalnoj složenosti od priča djece urednog razvoja?

1.3. Hoće li se priče djece s poremećajem iz spektra autizma razlikovati prema broju riječi za izražavanje unutarnjih stanja od priča djece urednog razvoja?

2. Hoće li se djeca s poremećajem iz spektra autizma razlikovati u razumijevanju priče od djece urednog razvoja

Iz navedenog proizlaze sljedeće pretpostavke:

1. Djeca s poremećajem iz spektra autizma imat će slabija postignuća prilikom pripovijedanja na makrostrukturalnoj razini od djece urednog razvoja.

1.1. Priče djece s poremećajem iz spektra autizma imat će manji broj označenih elemenata strukture priče od priča djece urednog razvoja.

1.2. Priče djece s poremećajem iz spektra autizma imat će nižu razinu strukturalne složenosti od priča djece urednog razvoja.

1.3. Priče djece s poremećajem iz spektra autizma imat će manji broj riječi za izražavanje unutarnjih stanja od priča djece urednog razvoja.

2. Djeca s poremećajem iz spektra autizma imat će slabija postignuća u razumijevanju priče od djece urednog razvoja.

3. METODE ISTRAŽIVANJA

3.1. Uzorak ispitanika

U ispitivanju je sudjelovalo ukupno 22 djece kronološke dobi između 5 i 7;05 godina. Među njima bilo je 16 dječaka i 6 djevojčica. Eksperimentalnu skupinu činilo je 11 djece s poremećajem iz spektra autizma, dok je kontrolnu skupinu činilo 11 djece urednog razvoja. Prosjek dobi u skupini djece s PSA-om bio je 6;6 godina, a u skupini djece urednog razvoja 6;5 godina. Najmlađe dijete u skupini djece s PSA-om imalo je 5;01 godina, ali nije bilo djece starije od 7;03 godina. U skupini djece urednog razvoja najmlađi ispitanik imao je 5;00, a najstariji 7;5 godina. Ispitanici ovog istraživanja odabrani su neprobabilističkim, prigodnim uzorkom. Djeca iz eksperimentalne skupine uključena su u individualnu podršku u logopedskom kabinetu te su izabrana uz pomoć logopeda zaposlenih u kabinetu u kojem se odvija individualna podrška. Formiranje kontrolne skupine zahtijevalo je preuzimanje podataka iz projekata i korpusa. Dio podataka prikupljen je iz projekta Višerazinski pristup govornom diskursu u jezičnom razvoju (HRZZ-UIP-2017-05-6603) čija je voditeljica izv.prof.dr.sc. Gordana Hržica, a dio podatka iz korpusa CHILDES Croatian MAIN Narrative Corpus (Hržica i Roch, 2020). Nalazi kojima se potvrđuje uredan kognitivni status i jezično razumijevanje dobiveni su na uvid prije provedbe ispitivanja. Podaci o jezičnom razumijevanju dobiveni su uvidom u sirove rezultate Testa razumijevanja gramatike (TROG-II-HR) koji je prethodno proveden u svrhu drugih istraživanja ili planiranja terapije. Ispitanici kontrolne skupine i eksperimentalne skupine izjednačeni su prema dobi i sirovim rezultatima dobivenim na Testu razumijevanja gramatike. Podaci o ispitanicima mogu se pronaći u *Tablica 1*. Prije početka istraživanja roditelji su potpisali informirani pristanak kojim su potvrdili sudjelovanje svog djeteta u istraživanju.

Tablica 1: Demografski podaci ispitanika

Eksperimentalna skupina	Dob	Sirovi rezultati na TROG-II-HR	Kontrolna skupina	Dob	Sirovi rezultati na TROG-II-HR
1. T.	6;10	109	M – HR - 25	6;11	106
2. I.	5;7	98	JN3009	5;7	95
3. M.	5;1	96	AH0605	5;0	101
4. S.	7;3	93	M – STU - 13	7;2	97
5. D.	5;4	98	DM2705	5;1	95
6. N.	6;0	92	M – HR - 05	5;10	99
7. P.	7;2	88	M – HR - 21	6;11	94
8. M.	6;6	94	M – HR - 04	6;5	87
9. F.	6;7	109	M – HR - 31	6;6	105
10. Š.	6;2	99	SV – 11 – 04 – 2016	6;0	108
11. V.	7;3	82	Luka	7;5	86

3.2. Mjerni instrument

Za provedbu ovog istraživanja korišten je MAIN - hrvatska inačica: Višejezični instrument za ispitivanje pripovijedanja (Hržica i Kuvač Kraljević, 2020; Gagarina i sur., 2019). Dio je LITMUS (eng. Language Impairment Testing in Multilingual Settings), baterija testova (Gagarina i sur., 2012). Razvijen je primarno u svrhu procjene razumijevanja i proizvodnje priče dvojezične djece od 3 do 10 godina, ali novija istraživanja sugeriraju njegovu primjenu i kod starije djece, adolescenata i odraslih. Iako još nije normiran, zbog ujednačenosti i kontroliranosti te standardizirane procedure dozvoljena je njegova uporaba za procjenu, intervenciju i istraživanje. Sastoji se od četiri usporedne priče od kojih svaka sadrži niz od 6 slika koji se temelji na multidimenzionalnom modelu oblikovanja priče. Priče su kontrolirane s obzirom na kognitivnu i lingvističku složenost, usporednost u makrostrukтури i mikrostrukтури te prilagođenost kulturi. Svaka priča se sastoji od situacije i 3 epizode, a svaka se epizoda sastoji od 5 strukturalnih elemenata: unutarnje stanje kao uvodni događaj, cilj, pokušaj, ishod te unutarnje stanje kao reakcija. Ovaj instrument omogućuje različite metode poticanja pripovijedanja: model priče, prepričavanje i pripovijedanje. Procjena proizvodnje makrostrukture pripovijedanja i razumijevanja vođena je smjernicama protokola i obrazaca iz

instrumenta MAIN. Makrostruktura se promatra kroz 3 mjere: elementi strukture priče, strukturalna složenost i unutarnja stanja, dok je razumijevanje odvojena mjera. S obzirom na ciljeve ovog istraživanja preuzeta je priča „Kozlići“ te pripovijedanje (eng. storytelling) kao metoda poticanja (materijal je dostupan na internetskoj stranici: <https://main.leibniz-zas.de/en/main-materials/main-materials/>).

3.3. Postupak ispitivanja

Ispitivanje je provedeno individualno sa svakim djetetom u odvojenim prostorijama logopedskog kabineta. Trajalo je između 10 i 15 minuta. Provedeno je prema uputama instrumenta MAIN. Snimanje je započelo u pripremnom razdoblju kada se uspostavlja kontakt s djetetom. Djetetu se postavilo nekoliko općenitih pitanja (Što si danas radio/la? Voliš li pričati priče?) kako bi se uspostavio inicijalni kontakt. Zatim su svakom djetetu na izbor bile ponuđene tri omotnice u kojima se nalazila ista priča. Prije odabira omotnice, dijete je dobilo verbalnu uputu o onome što će u ispitivanju uslijediti, odnosno što će biti njegov zadatak. Nakon toga, usmjerilo ga se na odabir omotnice, ali istu nije smjelo pokazati ispitivaču. Ovim postupkom želi se postići da dijete vjeruje kako samo bira svoju priču te da ispitivač ne zna koju je priču odabralo. Time se postiže kontrola utjecaja zajedničkog znanja i dijeljenog konteksta. Sve su priče bile predstavljene u formatu harmonike, kako instrumentarij nalaže, pri čemu je ispitivač sjedio nasuprot djetetu i otvarao slike tako da ih samo dijete može vidjeti. Nakon toga dijete je pričalo priču, dok su se slike otvarale u setovima po dva (prvo se slike 1 - 2 rasklapaju, zatim slike 1 - 4, te na kraju 1 - 6). Ako bi dijete imalo teškoće sa započinjanjem, poticalo bi ga se izrazima “Ispričaj mi priču/Ispričaj što se događa”. Nakon toga, dopuštene su samo neodređene poticajne riječi (npr. “u redu”, “pa”, ili “sada ti”) kako bi se dijete po potrebi potaknulo. Osim neodređenih riječi za poticanje, koristila se i gesta pokazivanja kako bi se usmjerila djetetova pažnja na zadatak. Također, nerijetko su djeci bile upućivane riječi ohrabrenja kako bi ih se motiviralo na završavanje zadatka. Nakon pripovijedanja, cijela je priča ostala raširena na stolu te su uslijedila pitanja za razumijevanje. Čim je pitanje bilo postavljeno, gestom pokazivanja se pokazivalo na određenu sliku i usmjeravalo dijete. Audio zapis pripovijedanja i odgovora na pitanja za razumijevanje snimljeni su uz pomoć mobitela.

3.4. Metode obrade podataka

Snimljeni audio zapisi su potom transkribirani te su uz transkripte ispitanika iz kontrolne skupine analizirani prema uputama za bodovanje koje su razvijene i priložene uz testne materijale.

Prema modelu gramatike priče, na razini strukture priče, dijete je moglo ostvariti maksimalno 17 bodova. Na samom početku, boduje se situacija (vrijeme i mjesto radnje), za koju je ispitanik mogao ostvariti maksimalno dva boda. Zatim se 1 bod pridaje za svaki od ostvarenih elemenata u 3 nadolazeće epizode, a to su unutarnje stanje kao uvodni događaj, cilj, pokušaj, ishod i unutarnje stanje kao reakcija (ukupno 5 bodova za svaku epizodu).

Strukturalna složenost u ovom se instrumentu ocjenjuje koristeći binarno stablo odlučivanja (eng. binary decision tree) (Westby, 2005). Razine složenosti poredane su od jednostavnijih prema složenijim, počevši s pokušajem i ishodom, zatim ciljem, cilj - pokušaj ili cilj - ishod te na kraju kombinacijom koja čini potpunu epizodu cilj - pokušaj - ishod. Nakon transkripcije narativnog uzorka, unutar svake epizode označena je najviša postignuta razina strukturalne složenosti. Razina strukturalne složenosti koju dijete postiže procjenjivala se na osnovi najsloženije strukture u priči koju dijete može postići. Drugim riječima, dijete je kroz tri epizode ostvarivalo različite razine strukturalne složenosti, ali se u obzir uzimala samo ona najsloženija. Radi jednostavnosti analize, bodovi su bili pridruženi strukturama prema razini složenosti na sljedeći način.

- 0 bodova - dijete ne označava niti jedan element ili izolirano označava pokušaj ili ishod bez drugih elemenata
- 1 bod - dijete kombinira pokušaj i ishod, bez cilja
- 2 boda - dijete izolirano označava cilj bez povezanih pokušaja i ishoda
- 3 boda - dijete uspijeva povezati cilj s pokušajem ili cilj s ishodom
- 4 boda - dijete proizvodi najsloženiju strukturu, koja uključuje cilj pokušaj i ishod.

Riječi za izražavanje unutarnjih stanja opisuju različita mentalna stanja, emocije i namjere likova u priči. Unutar instrumenta MAIN, proučavaju se kroz strukturu priče kao elementi koji pokreću radnju i predstavljaju reakcije na ishode, ali i kao zasebna varijabla kojom se provjerava učestalost takvih riječi u ukupnom narativnom uzorku djeteta. Prilikom analize riječi za izražavanje unutarnjih stanja promatrala se njihova pojavnost u pripovijednom uzorku djeteta.

Za procjenu razumijevanja ispunjen je obrazac koji se sastoji od 10 pitanja te su djeca mogla ostvariti maksimalno 10 bodova. Pitanja su koncipirana tako da se njima zapravo provjerava razumijevanje makrostrukture priče. Usmjereni su na različite elemente makrostrukture, strukturalne složenosti i unutarnjih stanja. Tri pitanja su usmjerena na cilj, šest pitanja na unutarnja stanja likova te je posljednje pitanje oblikovano s ciljem ispitivanja teorije uma.

Prikupljeni podaci obrađeni su uz pomoć računalnog programa IBM SPSS Statistics. Za analizu podataka promatrali su se deskriptivni podaci i rezultati inferencijalne statistike. Prije analize podataka koji su prikupljeni u svrhu samog istraživanja, provjerila se ujednačenost grupa prema dobi i jezičnom razumijevanju. Za svaku je zavisnu varijablu provjerena normalnost distribucije. Neovisno o rezultatima Shapiro Wilks testa, koji ukazuje na normalnu distribuciju svih varijabla, zbog malog uzorka, odabrana je neparametrijska statistika. Nakon kvantitativne analize provedena je i kvalitativna analiza transkripata djece s PSA-om s ciljem otkrivanja specifičnih osobitosti koje se mogu pojaviti u njihovim pripovjednim uzorcima. Provedena je detaljna analiza transkripata, a pronađene su specifičnosti uspoređivane i analizirane u odnosu na kriterije koji opisuju glavne karakteristike ovog poremećaja. Primjerice, cilj je bio istražiti pokazuju li djeca s PSA-om u svojim narativima teškoće s razumijevanjem odnosa između likova i događaja, pojavljuju li se u njihovim narativima specifični interesi, pokazuju li rigidnost u pripovijedanju u smislu neprikladnog zadržavanja na određenom dijelu priče, postoji li stereotipnost u iskazima i slično.

Općenito govoreći, u svojoj je osnovi kvalitativno istraživanje usmjereno na prikupljanje, opisivanje i tumačenje iskustava, prikupljanje novih spoznaja i stjecanja znanja bez polaznih pretpostavki. U takvim se istraživanjima analiza uglavnom provodi na malom nereprezentativnom uzorku koji ne dopušta uopćavanje, ali omogućuje dublju analizu podataka i razumijevanje specifičnih slučajeva ili uzorka ispitanika. Njegova je snaga u objašnjavanju procesa koje je teško kvantificirati. Mnoga istraživanja, uključujući i ovo, kombiniraju kvantitativnu i kvalitativnu analizu jer kvalitativna analiza produbljuje i proširuje razumijevanje rezultata dobivenih kvantitativnom analizom. Osim što pruža dublji uvid u problematiku istraživanja, pritom može poslužiti u formiranju pretpostavki za buduća istraživanja.

4. REZULTATI

Prije same analize varijabli koje su predmet ovog istraživanja provjerena je ujednačenost grupa prema dobi i jezičnom razumijevanju (rezultati na TROG-II-HR). Dob se radi jednostavnosti daljnje analize prikazivala u mjesecima, dok su za postignuća jezičnog razumijevanja na TROG-II-HR-u prikazani sirovi rezultati. Provjerena je normalnost distribucije za svaku varijablu. Rezultati Shapiro Wilks testa ukazuju na normalnu distribuciju, ali se zbog malog uzorka ($N = 22$) koristila neparametrijska statistika, odnosno Mann-Whitney U test. Analizom je pokazano kako među grupama ne postoji statistički značajna razlika s obzirom na dob i jezično razumijevanje, što ukazuje na ujednačenost grupa. Drugim riječima, dokazana je kontrola ovih faktora. Deskriptivni podaci prikazani su u tablicama *Tablica 2* i *Tablica 3*.

Tablica 2: Podaci deskriptivne statistike *Dob*

Skupine	<i>Min</i>	<i>Max</i>	<i>C</i>	<i>Q</i>
PSA	5;01	7;03	6;6 (78 mjeseci)	9,5
Uredni	5;0	7;05	6;5 (77 mjeseci)	8

Tablica 3: Podaci deskriptivne statistike *Sirovi rezultati TROG-II-HR*

Skupine	<i>Min</i>	<i>Max</i>	<i>C</i>	<i>Q</i>
PSA	82	109	96	3,5
Uredni	86	113	97	5,5

Potom je za svaku zavisnu varijablu provedena provjera normalnosti distribucije. Shapiro Wilks-ovim testom utvrđena je normalna distribucija za sve varijable, ali se zbog malog uzorka ($N = 22$) za provjeru statističke značajnosti koristila neparametrijska zamjena za t - test, Mann-Whitney U test. Ovim se testom uspoređuju dva nezavisna uzorka. Deskriptivnom analizom za svaku je varijablu prikazan medijan, kao mjera središnje vrijednosti i poluinterkvartilno raspršenje kao mjera raspršenja rezultata. Također, prikazane su i maksimalne i minimalne vrijednosti.

4.1. Struktura priče

Iz tablice deskriptivne statistike vidljivo je sljedeće. Medijan, kao mjera središnje vrijednosti pokazuje kako je prosječan broj postignutih bodova veći u skupini djece s PSA-om, za razliku od skupine djece urednog razvoja. Međutim maksimalan i minimalan broj postignutih bodova

kod djece s PSA-om bio je manji nego u kontrolnoj skupini. Već se iz ovih podataka može vidjeti kako su razlike između grupa gotovo nezamjetne.

Tablica 4: Deskriptivni podaci: *Struktura priče*

Skupine	<i>Min</i>	<i>Max</i>	<i>C</i>	<i>Q</i>
PSA	3	11	6	2,5
Uredni	4	12	5	2

Provedbom Mann-Whitney U testa nije pronađena statistički značajna razlika u označavaju elemenata strukture priče između djece urednog razvoja i djece s poremećajem iz spektra autizma ($p = 1$).

4.2. Strukturalna složenost

Prema podacima deskriptivne statistike u grupi djece s PSA-om prosječna razina strukturalne složenosti je cilj - pokušaj/ cilj – ishod, kao i u skupini djece urednog razvoja. Medijan ima jednaku vrijednost. U obje grupe maksimalna vrijednost označava najsloženiju strukturu. U grupi djece s PSA-om najniža postignuta struktura je 0, što znači da nije označen niti jedan element ili je označen samo pokušaj ili samo ishod, dok je u grupi djece urednog razvoja najniža postignuta struktura pokušaj – ishod.

Tablica 5: Podaci deskriptivne statistike *Strukturalna složenost*

Skupine	<i>Min</i>	<i>Max</i>	<i>C</i>	<i>Q</i>
PSA	0	4	3	1,5
Uredni	1	4	3	1,5

Provedbom Mann-Whitney U testa nije pronađena statistički značajna razlika u postignutoj razini strukturalne složenosti između djece urednog razvoja i djece s poremećajem iz spektra autizma ($p = 0.89$).

4.3. Riječi koje izražavaju unutarnja stanja

Rezultati deskriptivne statistike pokazuju jednak medijan u obje grupe. Grupe se prema ukupnom broju riječi za izražavanje unutarnjih stanja nisu razlikovale u minimalnim i maksimalnim vrijednostima.

Tablica 6: Deskriptivni podaci *Riječi koje izražavaju unutarnja stanja*

Skupine	<i>Min</i>	<i>Max</i>	<i>C</i>	<i>Q</i>
PSA	0	8	3	1,5
Uredni	0	8	3	2,5

Samim time, rezultat Mann-Whitney U testa nije iznenađujuć. Nije pronađena statistički značajna razlika u ukupnom broju riječi za izražavanje unutarnjih stanja kod djece s poremećajem iz spektra autizma i djece urednog razvoja ($p = 0.549$).

4.4. Razumijevanje

Nakon što su djeca pripovijedala priču, provjereno je njihovo razumijevanje. Prema podacima iz tablica deskriptivne statistike prosječna vrijednost postignutih bodova na zadacima za provjeru razumijevanja veća je kod djece urednog razvoja, dok je kod djece s PSA-om ta vrijednost niža. Skupina djece urednog razvoja imala je veći maksimalni i minimalni broj ostvarenih bodova za razliku od skupine djece s PSA-om.

Tablica 7: Podaci deskriptivne statistike *Razumijevanje*

Skupine	<i>Min</i>	<i>Max</i>	<i>C</i>	<i>Q</i>
PSA	4	9	6	2
Uredni	6	10	8	0,5

Provedbom Mann-Whitney U testa utvrđena je statistički značajna razlika srednjeg učinka u prosječnom broju postignutih bodova na zadacima razumijevanja između djece urednog razvoja i djece s poremećajem iz spektra autizma ($U = 30$, $p = 0.03$, $r = 0.45$).

Djeca urednog razvoja postižu veći broj bodova prilikom odgovaranja na pitanja za razumijevanje (*središnji rang* = 14.32) od djece s poremećajem iz spektra autizma (*središnji rang* = 8.86). Drugim riječima, djeca urednog razvoja pokazuju bolje razumijevanje priče od djece s poremećajem iz spektra autizma.

4.5. Kvalitativna analiza s obzirom na obilježja poremećaja iz spektra autizma

Kao što je već navedeno, cilj ovog istraživanja bio je analizirati postignuća djece s poremećajem iz spektra autizma u vještini pripovijedanja te ih usporediti s njihovim vršnjacima urednog razvoja. Nakon statističke analize makrostrukture i razumijevanja pripovijedanja, provela se kvalitativna analiza transkripata djece s PSA-om, koja je omogućila dublji uvid u potencijalne specifične interese, jezične strukture i načine na koje djeca s PSA-om interpretiraju i izražavaju svoje priče. Pregledom svih transkripata u potrazi za specifičnim obilježjima u narativima ove skupine djece, uočeni su određeni obrasci.

Kod jednog dječaka primijećeno je uključivanje eksternih informacija, koje proizlaze iz njegovih specifičnih interesa u svoj narativ. Nakon što mu je upućeno pitanje je li mu se priča svidjela, naveo je da priči nedostaju tračnice na livadi. („Falilo je negdje na travici pruge, željeznica.“). Logopedinja koja je sudjelovala u odabiru ove djece za uzorak izdvojila je specifične interese za svu djecu s PSA-om, a kod ovog je dječaka njegov specifični interes za tračnice vidljiv u njegovom narativu. Mäkinen (2014) u svom istraživanju finske djece s PSA-om također ističe prisutnost vanjskih informacija nevezanih uz materijal za ispitivanje pripovijedanja u narativima ove djece. Kod jednog dječaka primijećeno je iznošenje općenitih informacija o životinjama tijekom pripovijedanja, ali i u odgovorima na pitanja za razumijevanje („to je gavran, a možda i vrana, oboje su crni“, „svaka životinja kad joj netko stane na rep to ih jako boli“, „kao što medo pojede nekakvu životinju, na primjer nekog vuka pa onda umre vuk.“...). Logopedinja to pripisuje njegovoj tendenciji da daje previše informacija u različitim kontekstima. Ova se pojava može pripisati teškoćama u pragmatici, jer dijete ne prepoznaje da takva razina detalja nije uvijek prikladna. Osim toga, značajka karakteristična za djecu s PSA-om je i doslovno razumijevanje pitanja, što rezultira neprikladnim odgovorima prilikom ispitivanja razumijevanja. Doslovnost u razumijevanju najčešće se primjećuje kod pitanja koja zahtijevaju razumijevanje uzročno posljedičnih veza, odnosno razloga koji su doveli do određenog ponašanja protagonista. Na primjer, kod četvero djece na pitanje: "Zašto je mama koza u vodi?", odgovori su: "Zato što je žedna" ili "Zato što se voli kupati." Također, kod istih pitanja prisutni su i generički odgovori, koji odražavaju korištenje općeg znanja ispitanika, umjesto konteksta priče, što su također primijetili Norbury i Bishop (2003). Tako je primjerice na pitanje "Zašto je ptica ugrizla lisicu za rep?" odgovor jednog dječaka bio: "Jer je zločesta." Od jedanaestero djece, sedmero nije točno odgovorilo na pitanja usmjerena na zauzimanje perspektive lika i određivanje njegovog unutarnjeg stanja. Pitanja su međusobno povezana i traže od djece da preuzmu perspektivu ptice koja promatra

koze koje je spasila, te da opišu kako se ptica osjeća i zašto se tako osjeća. Djeca koja su imala teškoće s odgovorom na ovo pitanje uglavnom su davala odgovore poput: "Ptica se osjeća ljuto", a dvojica dječaka su odgovorili „Ljuta je na lisicu.“ Ako bi djeca netočno odgovorila na prvo pitanje, sljedeće pitanje, "Zašto misliš da se ptica tako osjeća?" obično se ne bi postavilo. Ipak, neka su djeca odmah u prvom odgovoru pružila objašnjenje, na primjer: "Ptica je ljuta jer je lisica došla" ili "Ptica je ljuta jer lisica želi pojesti kozlice.". Teškoće s odgovaranjem na ovakva pitanja mogu se povezati s teškoćama teorije uma i razumijevanja tuđih namjera i osjećaja. Spomenuti rezultati na pitanjima ovakvog tipa idu u prilog činjenici da djeca s PSA-om imaju teškoće s označavanjem i razumijevanjem unutarnjih stanja (Tager-Flusberg, 2000). Nadalje, primijećena je stereotipnost prilikom započinjanja rečenica u pripovjednom uzorku kod petero djece. Na primjer, jedno je dijete započinjalo sve rečenice s "i onda" („i onda je lisica bila gladna“, „i onda je ona skočila“, „i onda je on vikao“...), dok je ostalo troje koristilo isti izraz na početku većine rečenica. Jedan je dječak svoje rečenice započinjao s „pa“ („pa je bila gladna“, „pa je lovila“, „pa je letila“...). Upravo se ovo obilježje nalazi u Ljestvici označavanja dječje komunikacije kojom se procjenjuju pragmatičke sposobnosti i to u okviru tvrdnje „Često upotrebljava izraze kao što su: "usput", "zapravo", "pa, znaš" ili "naravno" (Bishop, 2003).

Narativi djece s PSA-om međusobno variraju u velikoj mjeri. Kod neke su djece oskudni sadržajem, rečenice su jednostavnije s manjim brojem elemenata strukture priče i riječi koje izražavaju unutarnja stanja. S druge strane, neki su narativi bogati sadržajem, s jasnijim uzročno posljedičnim vezama, što ih čini koherentnima i jednostavnima za praćenje. No, iako su neki narativi detaljniji i elaboriraniji, ne obuhvaćaju uvijek sve elemente strukture priče. Raznolikost obilježja djece s autizmom rezultira i međusobno različitim narativima.

U ovom radu, kvalitativna analiza je omogućila detaljniji uvid u određena specifična obilježja te je proširila razumijevanje obrazaca pripovijedanja unutar ove male skupine. Osim toga, poslužila je kao dopuna kvantitativnoj analizi, otkrivajući određene aspekte koji nisu bili vidljivi iz brojčanih podataka. Na taj način, dodala je svojevrsnu vrijednost istraživanju te se time htjelo potaknuti nova istraživanja na korištenje ove metode u daljnjem istraživanju pripovijedanja.

5. RASPRAVA

Prvo problemsko pitanje ovog rada bilo je usmjereno na istraživanje mogućih razlika u pripovijedanju na makrostrukturnoj razini kod djece predškolske dobi s PSA-om i njihovih vršnjaka urednog razvoja. Postignuća na ovoj razini promatrala su se kroz tri dimenzije koje prema instrumentu MAIN, korištenom u svrhu provedbe ovog rada, čine glavne odrednice makrostrukture. To su: struktura priče, strukturalna složenost i uporaba riječi za izražavanje unutarnjih stanja. Na taj način, prvo je problemsko pitanje prošireno na tri dijela koja zajedno pružaju potpunu analizu makrostrukture. Temeljna je pretpostavka bila da će se ove dvije skupine razlikovati u postignućima na makrostrukтури te da će skupina djece s PSA-om postizati lošije rezultate. Za njihovu analizu provedena su tri Mann-Whitney U testa nakon čega su dobivene sljedeće informacije.

5.1. Struktura priče

Glavna je pretpostavka bila da će se skupina djece s PSA-om razlikovati od djece urednog razvoja na ovoj dimenziji te da će djeca s PSA-om označavati manji broj elemenata strukture priče. Iz podataka deskriptivne statistike može se primijetiti upravo suprotno, za nijansu veći prosječan broj postignutih bodova na ovoj mjeri prisutan je u skupini djece s PSA-om. Unatoč postavljenoj pretpostavci na temelju rezultata većine prethodnih istraživanja, nije pronađena razlika u označavanju elemenata strukture priče između ove dvije skupine. Dobivene rezultate podupire istraživanje Norbury i Bishop koji su 2003. godine ispitivali ispitanike s PSA-om urednih kognitivnih sposobnosti na ovoj dimenziji. Pokazali su kako ne postoji razlika između njih i njihovih vršnjaka urednog razvoja u integraciji elemenata strukture priče u pripovjedni uzorak. Također, Kauschke i sur. (2016) koji su dodatno istraživali i spolne razlike, zaključili su da ne postoje grupne razlike na ovoj mjeri. Većina drugih istraživanja ne podupire dobivene rezultate. Primjerice istraživanja koja su proveli Suh i sur. (2014), Kenan i sur. (2019) te Adornetti i sur. (2023) ističu kako su između ove dvije skupine vidljive jasne razlike u označavanju elemenata strukture priče, u korist djece urednog razvoja. Prilikom uspoređivanja dobivenih rezultata s rezultatima prethodnih istraživanja treba imati na umu već spomenutu raznolikost u metodologiji. Primjerice, Norbury i Bishop (2003) su u svojoj studiji promatrali generalnu strukturu priče uz pomoć materijala "Frog, where are you" (Mayer, 1969) kod djece dobi 6 do 10 godina, dok su Kenan i sur. (2019) promatrali postignuća kod iste dobne skupine kao i u ovom radu, ali se način ispitivanja razlikovao. Iako dimenzije nisu identične, u istraživanju Kenan i sur. (2019) elementi poput "actions" i "central ideas" najbliže odgovaraju onome što je u MAIN-u označeno kao struktura priče.

5.2. Strukturalna složenost

Strukturalna složenost se promatrala tako da se u obzir uzimala samo najsluženija struktura unutar svake priče. Iz podataka deskriptivne statistike vidi se kako su ispitanici obaju grupa u stanju proizvesti najsluženiju strukturu, ali je prosječna složenost strukture koja se proizvodi u obje grupe ona koja podrazumijeva postojanje cilja i njemu pridruženog pokušaja ili ishoda. Iako je postavljena pretpostavka očekivala prisustvo razlike u strukturalnoj složenosti proizvedenih narativa, nije pronađena razlika između ove dvije skupine. Rezultati prethodnih istraživanja koja su bila usmjerena na ovu komponentu uglavnom govore suprotno. Peristeri i sur. (2017), kasnije i Sangani i sur. (2023) te Adornetti i sur. (2023) pokazuju da djeca s PSA-om proizvode narative niže strukturalne složenosti.

5.3. Riječi koje izražavaju unutarnja stanja

Za razliku od prethodnih dviju mjera, gdje je većina istraživanja pokazivala uglavnom homogene rezultate, odnosno postojanje jasne razlike između grupa, za ovu su dimenziju rezultati prethodnih istraživanja zaista raznovrsni. Postavljena je pretpostavka o postojanju razlike u broju riječi za izražavanje unutarnjih stanja te se pretpostavljalo da će broj tih riječi biti veći u skupini djece urednog razvoja. Pokazalo se kako ne postoje razlike u ukupnom broju izraženih riječi za unutarnja stanja između djece s PSA-om i djece urednog razvoja. Pregledom podataka deskriptivne statistike može se uočiti jednaka srednja vrijednost u obje grupe, što dodatno potvrđuje nepostojanje razlika. U prilog tome govore rezultati istraživanja Capps i sur. (2000), Norbury i Bishop (2003) te Suh i sur. (2014). No, postoje i istraživanja koja tvrde suprotno (Losh i Capps, 2003; Peristeri i sur., 2017; Rumpf i sur. 2012) te opisuju jasno vidljive razlike u uporabi riječi za izražavanje unutarnjih stanja između ove dvije skupine u korist djece urednog razvoja.

Nakon analize svih triju sastavnica makrostrukture, uzimajući u obzir zaključke iz analize, možemo reći da zaista ne postoje značajne razlike u makrostrukтури pripovijedanja između ovih dviju skupina. Brojna istraživanja koja su se bavila ovom temom sugeriraju da su riječi za izražavanje unutarnjih stanja ključne za složenost narativa. Prema Gammannosi i Pinto (2014) riječi za izražavanje unutarnjih stanja, prepoznavanje i adresiranje motiva koji pokreću ponašanje likova predstavljaju uvjet za stvaranje složenijih narativnih struktura. Sukladno tomu, iz informacije o zastupljenosti riječi za unutarnja stanja mogu se očekivati ishodi na dimenziji struktura priče i strukturalna složenost. U ovom konkretnom istraživanju, riječi za izražavanje unutarnjih stanja podjednako su zastupljene u obje skupine, stoga ne čudi činjenica

da su skupine jednake i u pogledu elemenata strukture priče te njihove složenosti. Prepoznavanje i označavanje unutarnjih stanja ima svoj utjecaj na sposobnost djece da strukturiraju priču, što posljedično utječe na složenost njihovih narativa.

5.4. Razumijevanje

Drugo problemsko pitanje odnosilo se na istraživanje razlika u razumijevanju proizvedenih narativa. Pretpostavka o postojanju razlike između grupa te prisutnosti boljih vještina razumijevanja u skupini djece urednog razvoja je potvrđena. Pronađena je statistički značajna razlika srednjeg učinka između skupina, pri čemu djeca s PSA-om pokazuju slabije vještine razumijevanja narativa što dodatno podupire deskriptivna statistika. Prosječan broj bodova na testu razumijevanja je kod skupine djece urednog razvoja veći od skupine djece s PSA-om. Iako istraživanja usmjerena na ovo područje nisu brojna, ona potvrđuju dobivene rezultate. Ona koja su se bavila proučavanjem razumijevanja narativa bila su poglavito usmjerena na inferencijalno zaključivanje, koje zapravo pridonosi općenitom razumijevanju. Smatra se da inferencijalno zaključivanje ukazuje na stvarnu vještinu razumijevanja. Osoba koja pokazuje dobre vještine donošenja zaključaka o činjenicama koje nisu eksplicitno istaknute, a igraju ulogu u razumijevanju šire slike, uspješno razumije prezentirani sadržaj. Ove rezultate potvrđuju istraživanja Young i sur. (2005) te Nuske i Bavin (2011) koji opisuju kako djeca s PSA-om uglavnom uspješno odgovaraju na konkretna pitanja vezana za priču, ali kada se od njih traži zaključivanje o sadržaju koji nije eksplicitno naveden ili vidljiv, prisutne su teškoće s općim razumijevanjem. Osim teškoća s inferencijalnim zaključivanjem, Happé (1994) istaknuo je kako djeca s PSA-om imaju znatno većih izazova s odgovaranjem na pitanja u kojima se od njih očekuje zauzimanje perspektive i zaključivanje o unutarnjem stanju likova.

Iako je pretpostavljeno da će postojati razlike između ovih skupina na razini makrostrukture, rezultati ovog istraživanja nisu potvrdili takvu pretpostavku. Ovi se nalazi razlikuju od većine prethodnih istraživanja na kojima su se inicijalno temeljile navedene pretpostavke. Međutim, važno je imati na umu kako se metodologija ovog istraživanja po mnogočemu razlikovala od metodologije prethodnih studija, koje su također bile međusobno heterogene. Većina prethodnih studija isticala je raznolikosti u metodologiji te je svaka nastojala smanjiti utjecaj određenih varijabli na rezultate. Nijedno istraživanje nije bilo u potpunosti usporedivo s drugim u svim aspektima. Primjerice, određena su istraživanja u svoj uzorak uključivala starije ispitanike s PSA-om, ili je raspon dobi ispitanika bio veći od raspona dobi djece u ovom istraživanju. Metode izjednačavanja ispitanika s PSA-om s ispitanicima u kontrolnoj skupini također su varirale. Dok su neka istraživanja koristila kriterije kao što su dob, jezične

sposobnosti i kognitivni status, druga su fokus stavljala na druge karakteristike. Veličina uzorka također je varirala od istraživanja do istraživanja. Zatim, materijal i oblik poticaja koji su korišteni te sam postupak analize i bodovanja dobivenih narativa ovisili su o odluci autora pojedinog istraživanja. U nekim su istraživanjima mjere koje su u ovom radu navedene kao sastavnice makrostrukture operacionalizirane i mjerene u odnosu na neke druge elemente, u skladu s drugačijim teorijskim okvirima. Utjecaj jezika korištenog u istraživanju također je važan jer može odražavati kulturne specifičnosti društva. Sangani i sur. (2023) ističu kako jezik i kultura mogu utjecati na završni ishod pripovijedanja. Na pripovijedanje može utjecati i neko opće znanje koje govornik ima o temi te se u skladu s time može razlikovati od narativa djece drugih govornih područja. Različite metode podrške također mogu utjecati na rezultate, kao što je logopedska podrška koja je bila pružena djeci s PSA-om čiji su narativi korišteni u ovom istraživanju. Za ovu je djecu podrška prvenstveno bila usmjerena na poticanje proizvodnje s ciljem unapređivanja vještina izvještavanja. S obzirom na to, može se zaključiti da je ciljana dugogodišnja podrška doprinijela postizanju sličnih rezultata u oblikovanju narativa. Nepostojanje razlika može se djelomično objasniti i dobi ispitanika. U dobi od 5 do 7 godina narativne vještine su još uvijek u procesu razvoja. Djeca urednog razvoja te vještine postupno razvijaju kroz svakodnevne interakcije, dok djeca s poremećajem iz spektra autizma dobivaju dodatnu podršku u razvoju tih vještina. Stoga se nepostojanje razlika može promatrati kao rezultat prirodnog razvojnog procesa pripovijedanja kod djece urednog razvoja, dok se kod djece s PSA-om istovremeno te vještine dodatno potiču kako bi se poboljšalo njihovo izvještavanje. Na kraju, ali ne i manje važna činjenica je heterogenost ove kliničke skupine. Velik broj istraživanja, članaka, knjiga pa i internetskih stranica na prvom mjestu kada spominje ovu populaciju govori o njihovoj različitosti. Svako je dijete zaista jedinstvena priča. Raznolikost ove djece prepoznaje se u njihovom svakodnevnom funkcioniranju, njihovim interesima, temama o kojima žele razgovarati, načinu na koji iniciraju razgovor, entuzijazmu s kojim govore o temi koju vole, bojama koje drže čvrsto uza sebe, svojim omiljenim igračkama, svojim likovima iz svijeta mašte i drugačijem, ali ne manje zanimljivom pogledu na svijet. U skladu s time, njihovo će pripovijedanje uvijek biti raznoliko, drugačije od drugih, unikatno. Samim time, teško je donositi dosljedne i precizne zaključke te obujmiti njihova postignuća u jedan rad. No, proučavanjem njihovih narativa dobivamo dragocjene uvide u njihov unutarnji svijet, iz kojeg, ako malo provirimo, možemo puno toga naučiti. Navedena ograničenja treba uzeti u obzir prilikom tumačenja rezultata, a daljnja istraživanja s većim i raznovrsnijim uzorcima nužna su kako bi se pružili pouzdaniji zaključci.

6. ZAKLJUČAK

Djeca s poremećajem iz spektra autizma imaju specifične teškoće u mnogim područjima svakodnevnog funkcioniranja. U ovom radu pažnja je bila posvećena istraživanju njihovih pripovjednih sposobnosti. Za razumijevanje teškoća koje se mogu javiti u pripovijedanju bilo je potrebno razumjeti moguće nedostatke koje ova djeca mogu imati u jezičnom razumijevanju i izražavanju. Zbog specifičnosti u jezičnim vještinama i općem funkcioniranju, očekivalo se da će se ova djeca razlikovati u proizvodnji narativa od djece urednog razvoja. Međutim, analizom pripovjednih uzoraka nije pronađena razlika između grupa na razini makrostrukture priče. Brojna istraživanja ističu riječi za izražavanje unutarnjih stanja kao osnovne pokretače radnje te svojevrsne pokazatelje strukturalne složenosti i elemenata strukture priče. Vodeći se tom idejom, može se zaključiti kako su ukupna postignuća na makrostrukтури u skladu s rezultatima na dimenziji riječi za izražavanje unutarnjih stanja. Rezultati ovog istraživanja mogu se dijelom pripisati i njegovim ograničenjima, koja mogu poslužiti kao temelj za buduća istraživanja na ovu temu. Osim malog uzorka, za nepostojanje razlike među grupama na razini makrostrukture ističe se i logopedska podrška. Djeci s PSA-om pružena je konzistentna logopedska podrška u kojoj je posebna pažnja ciljano posvećena poboljšanju njihovih vještina izvještavanja na materijalima sličnim onima u ispitnom materijalu. S druge strane na razini razumijevanja djeca s PSA-om postigla su očekivano slabije rezultate, što je u skladu s rezultatima većine prethodnih istraživanja. U suštini, primarno obilježje ove djece, koje se odnosi na drugačije doživljavanje svijeta oko sebe, u nekom trenutku postane vidljivo, kao što je ovdje slučaj u području razumijevanja. Drugim riječima, rezultati su pokazali da, iako ove dvije skupine postižu slične rezultate u proizvodnji pripovjednih uzoraka, razlike postaju vidljive prilikom provjere razumijevanja i detaljnije analize tih istih priča. Uz kvantitativnu analizu, provedena je i kvalitativna analiza koja je osvijetlila specifičnosti u pripovjednim uzorcima i pružila detaljniji uvid u njihove sposobnosti. Djeca s PSA-om posebno su imala teškoće s odgovaranjem na pitanja koja se odnose na unutarnja stanja likova u priči, što je očekivano dovelo do teškoća u odgovaranju na pitanja usmjerena na izdvajanje cilja epizode. Također, teškoće su se očitovale i u doslovnom razumijevanju pitanja te davanju generičkih odgovora. Cilj ovog istraživanja bio je istražiti i opisati pripovjedne sposobnosti djece predškolske dobi s poremećajem iz spektra autizma i urednim jezičnim razumijevanjem te ih usporediti s vještinama pripovijedanja djece urednog razvoja iste dobi. Kao prvo istraživanje ove vrste u Hrvatskoj, predstavlja važan temelj za buduća istraživanja usmjerena na vještine pripovijedanja u ovoj populaciji. Rezultati pružaju podlogu za daljnja istraživanja koja, uz prilagodbu postojećih ograničenja, mogu produbiti razumijevanje ovog područja. Krajnji cilj je

prikupljanje znanja i razvoj oblika podrške za djecu s PSA-om koji će im pomoći u razvoju jezičnih vještina. One su prema brojnim preglednim radovima o intervencijskim pristupima, često zanemarene u poticanju zbog prevladavajućeg fokusa na ponašanje u tim intervencijama.

7. LITERATURA

- Adornetti, I., Ferretti, F., Chiera, A., Sławomir Waciewicz, Przemysław Żywicznyński, Deriu, V., Andrea Carlo Marini, Magni, R., Casula, L., Vicari, S. i Valeri, G. (2019). Do Children With Autism Spectrum Disorders Understand Pantomimic Events? *Frontiers in Psychology*, *10*. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.01382>
- Adornetti, I., Chiera, A., Altavilla, D., Deriu, V., Marini, A., Gobbo, M., Valeri, G., Magni, R. i Ferretti, F. (2023). Defining the characteristics of story production of autistic children: A multilevel analysis. *Journal of Autism and Developmental Disorders*. <https://doi.org/10.1007/s10803-023-06096-2>
- Aksu-Koç, A. i Aktan-Erciyes, A. (2018). 16. Narrative Discourse: Developmental Perspectives. *Handbook of communication disorders*, 329-356. De Gruyter <https://doi.org/10.1515/9781614514909>
- Aldred, C., Green, J. i Adams, C. (2004). A new social communication intervention for children with autism: Pilo randomised controlled treatment study suggesting effectiveness. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *45*(8), 1420 - 1430. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2004.00848.x>
- American Psychiatric Association. (1994). Diagnostic and statistical manual of mental disorders, četvrto izdanje. American Psychiatric Publishing, Inc.
- American Psychiatric Association. (2013). Diagnostic and statistical manual of mental disorders, peto izdanje. <https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425596DSM-IV>
- American Speech – Language – Hearing Association (n.d.). *Autism* (Practice Portal). <https://www.asha.org/public/speech/disorders/autism/> Pristupljeno 6. Srpnja 2024.
- Baixauli, I., Colomer, C., Roselló, B. i Miranda, A. (2016). Narratives of children with high-functioning autism spectrum disorder: A meta-analysis. *Research in developmental disabilities*, *59*, 234–254. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2016.09.007>
- Banney, R. M., Harper-Hill, K. i Arnott, W. L. (2015). The Autism Diagnostic Observation Schedule and narrative assessment: Evidence for specific narrative impairments in autism spectrum disorders. *International journal of speech-language pathology*, *17*(2), 159–171. <https://doi.org/10.3109/17549507.2014.977348>
- Baron-Cohen, S. (1989). The autistic child's theory of mind: A case of specific developmental delay. *Journal of child Psychology and Psychiatry*, *30*(2), 285-297. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.1989.tb00241.x>

Baron-Cohen, S., Leslie, A. M., i Frith, U. (1985). Does the autistic child have a „theory of mind?“. *Cognition*, 21(1), 37-46. [https://doi.org/10.1016/0010-0277\(85\)90022-8](https://doi.org/10.1016/0010-0277(85)90022-8)

Baron-Cohen, S., Leslie, A. M. i Frith, U. (1986). Mechanical, behavioral, and intentional understanding of picture stories in autistic children. *British Journal of Developmental Psychology*, 4, 113–125.

Bishop, D.V.M. (2003). *The Children`s Communication Checklist Second Edition. CCC-2 Manual*. London: Pearson Assessment.

Botting, N. (2002). Narrative as a tool for the assessment of linguistic and pragmatic impairments. *Child Language Teaching and Therapy*, 18(1), 1-22
<https://doi.org/10.1191/0265659002ct224oa>

Burris, S. E. i Brown, D. D. (2014). When all children comprehend: Increasing the external validity of narrative comprehension development research. *Frontiers in Psychology*, 5.
<https://doi.org/10.3389/fpsyg.2014.00168>

Capps, L., Losh, M. i Thurber, C. (2000). "The frog ate the bug and made his mouth sad": Narrative competence in children with autism. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 28(2), 193–204. <https://doi.org/10.1023/A:1005126915631>

Carpetner, M. i Tomasello, M., (2007). Joint Attention, Cultural Learning, and Language Acquisition. U Wetherby, A.M. i Prizant, B.M. (Ur.), *Autism Spectrum Disorders: A Transactional Developmental Perspective*, (31-49). Paul H. Brookes Publishing Co., Inc.
Centres for Disease Control and Prevention (2020) posjećeno 17.6.2024.
https://www.cdc.gov/mmwr/volumes/72/ss/ss7202a1.htm?s_cid=ss7202a1_w

Charman T. (2003). Why is joint attention a pivotal skill in autism?. *Philosophical transactions of the Royal Society of London. Series B, Biological sciences*, 358(1430), 315–324. <https://doi.org/10.1098/rstb.2002.1199>

Chawarska, K., Klin, A., Paul, R. i Volkmar, F. (2007). Autism Spectrum Disorder in the Second Year: Stability and Change in Syndrome Expression. *Journal of Child Psychology And Psychiatry*, 48, 128-138

De Giacomo, A. i Fombonne, E. (1998). Parental recognition of developmental abnormalities in autism. *European child & adolescent psychiatry*, 7(3), 131–136.
<https://doi.org/10.1007/s007870050058>

- De Mulder, H. (2015). Developing communicative competence: a longitudinal study of the acquisition of mental state terms and indirect requests. *Journal of child language*, 42(5), 969–1005. <https://doi.org/10.1017/S0305000914000543>
- Duinmeijer, I., de Jong, J. i Scheper, A. (2012). Narrative abilities, memory and attention in children with a specific language impairment. *International journal of language & communication disorders*, 47(5), 542–555. <https://doi.org/10.1111/j.1460-6984.2012.00164.x>
- Durrleman, S. i Delage, H. (2016). Autism Spectrum Disorder and Specific Language Impairment: Overlaps in Syntactic Profiles. *Language Acquisition*, 23(4), 361–386.
- Eigsti, I.M., de Marchena, A. B., Schuh, J. M. i Kelley, E. (2010). Language acquisition in autism spectrum disorders: A developmental review. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 5(2), 681-691
- Friedman, L., Lorang, E. i Sterling, A. (2019). The use of demonstratives and personal pronouns in fragile X syndrome and autism spectrum disorder. *Clinical linguistics & phonetics*, 33(5), 420–436. <https://doi.org/10.1080/02699206.2018.1536727>.
- Frith, C. i Frith, U. (2005). Theory of mind. *Current biology : CB*, 15(17), R644–R646. <https://doi.org/10.1016/j.cub.2005.08.041>
- Gagarina, N., Klop, D., Kunnari, S., Tantele, K., Välimaa, T., Bohnacker, U. i Walters, J. (2019). MAIN: Multilingual Assessment Instrument for Narratives. Revised version. ZAS Papers in Linguistics 63. Višejezični instrument za ispitivanje pripovijedanja. Translated and adapted by Hržica, G. i Kuváč Kraljević, J.
- Galić, M. (2021). *Jezične sposobnosti djece s poremećajem iz spektra autizma*. (Diplomski rad). Edukacijsko – rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- Gamannossi, B. A. i Pinto, G. (2014). Theory of mind and language of mind in narratives: Developmental trends from kindergarten to primary school. *First Language*, 34(3), 262-272. <https://doi.org/10.1177/0142723714535875>
- Habermas, T. i Bluck, S. (2000). Getting a life: The emergence of the life story in adolescence. *Psychological Bulletin*, 126(5), 748–769. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.126.5.748>
- Happé, F. G. E. (1994). An advanced test of theory of mind: Understanding of story characters' thoughts and feelings by able autistic, mentally handicapped, and normal children and adults. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 24(2), 129–154. <https://doi.org/10.1007/BF02172093>

- Hayward, D., i Schneider, P. (2000). Effectiveness of teaching story grammar knowledge to pre-school children with language impairment. An exploratory study. *Child Language Teaching and Therapy*, 16(3), 255-284. <https://doi.org/10.1177/026565900001600303>
- Hinzen, W., Rosselló, J., Mattos, O., Schroeder, K. i Vila, E. (2015). The image of mind in the language of children with autism. *Frontiers in Psychology*, 6. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2015.00841>
- Howlin P. (2003). Outcome in high-functioning adults with autism with and without early language delays: implications for the differentiation between autism and Asperger syndrome. *Journal of autism and developmental disorders*, 33(1), 3–13. <https://doi.org/10.1023/a:1022270118899>
- Hrvatski zavod za javno zdravstvo. (2023). *Izješće o osobama s invaliditetom u Republici Hrvatskoj – 2023*. <https://www.hzjz.hr/periodicne-publikacije/izvjesce-o-osobama-s-invaliditetom-u-republici-hrvatskoj-2023-g/>
- Hržica, G., Kuvač Kraljević, J. (2020). The Croatian adaptation of the Multilingual Assessment Instrument for Narratives. *ZAS Papers in Linguistics*, 64, 37–44.
- Hržica G. i Roch M. (2020). CHILDES Croatian MAIN Narrative Corpus. Preuzeto s:<https://childes.talkbank.org/access/Slavic/Croatian/MAIN.html>
- Hudry, K., Leadbitter, K., Temple, K., Slonims, V., McConachie, H., Aldred, C., Howlin, P. i Charman, T. (2010). Preschoolers with autism show greater impairment in receptive compared with expressive language abilities. *International journal of language & communication disorders*, 45(6), 681–690. <https://doi.org/10.3109/13682820903461493>
- Ilgaz, Hande i Ayhan Aksu-Koç. 2005. Episodic development in preschool children's play-prompted and direct-elicited narratives. *Cognitive Development*, 20(4), 526–544.
- Jolliffe, T. i Baron-Cohen, S. (2000). Linguistic processing in high-functioning adults with autism or Asperger's syndrome. Is global coherence impaired?. *Psychological medicine*, 30(5), 1169–1187. <https://doi.org/10.1017/s003329179900241x>
- Kamio, Y., Robins, D., Kelley, E., Swainson, B. i Fein, D. (2007). Atypical lexical/semantic processing in high-functioning autism spectrum disorders without early language delay. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 37(6), 1116–1122.
- Kauschke, C., van der Beek, B. i Kamp-Becker, I. (2016). Narratives of Girls and Boys with Autism Spectrum Disorders: Gender Differences in Narrative Competence and Internal State

Language. *Journal of autism and developmental disorders*, 46(3), 840–852.

<https://doi.org/10.1007/s10803-015-2620-5>

Kenan, N., Zachor, D. A., Watson, L. R. i Ben-Itzhak, E. (2019). Semantic-pragmatic impairment in the narratives of children with autism spectrum disorders. *Frontiers in Psychology*, 10. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.02756>

Kendeou, P., Lynch, J.S., van den Broek, P., Espin, C.A., White, M.J. i Kremer, K.E. (2005). Developing Successful Readers: Building Early Comprehension Skills through Television Viewing and Listening. *Early Childhood Education Journal*, 33(2), 91–98

<https://doi.org/10.1007/s10643-005-0030-6>

King, D., Dockrell, J. E. i Stuart, M. (2013). Event narratives in 11-14 year olds with autistic spectrum disorder. *International journal of language & communication disorders*, 48(5), 522–533. <https://doi.org/10.1111/1460-6984.12025>

Kover, S. T., McDuffie, A. S., Hagerman, R. J. i Abbeduto, L. (2013). Receptive vocabulary in boys with autism spectrum disorder: cross-sectional developmental trajectories. *Journal of autism and developmental disorders*, 43(11), 2696–2709. <https://doi.org/10.1007/s10803-013-1823-x>

Kuvač Kraljević, J. i Olujić, M. , (2015). Kasni jezični razvoj. Kuvač Kraljević (Ur.) *Priručnik za prepoznavanje i obrazovanje djece s jezičnim teškoćama*, (34 – 50). Zagreb: Edukacijsko – rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Liles, B. Z., Duffy, R. J., Merritt, D. D. i Purcell, S. L. (1995). Measurement of narrative discourse ability in children with language disorders. *Journal of Speech, Language and Hearing Research*, 38(2), 415–425.

Lord, C., Brugha, T. S., Charman, T., Cusack, J., Dumas, G., Frazier, T., Jones, E. J. H., Jones, R. M., Pickles, A., State, M. W., Taylor, J. L. i Veenstra-VanderWeele, J. (2020). Autism spectrum disorder. *Nature reviews. Disease primers*, 6(1), 1-23.

<https://doi.org/10.1038/s41572-019-0138-4>

Lord, C. i Risi, S., (2007). Diagnosis of Autism Spectrum Disorders in Young Children.

U Wetherby, A.M. i Prizant, B.M. (Ur.), *Autism Spectrum Disorders: A Transactional Developmental Perspective*, (11-27). Paul H. Brookes Publishing Co., Inc.

Losh, M. i Capps, L. (2003). Narrative ability in high-functioning children with autism or Asperger's syndrome. *Journal of autism and developmental disorders*, 33(3), 239–251.

<https://doi.org/10.1023/a:1024446215446>

Maenner, M. J., Warren, Z., Williams, A. R., i sur. (2023). Prevalence and Characteristics of Autism Spectrum Disorder Among Children Aged 8 Years — Autism and Developmental Disabilities Monitoring Network, 11 Sites, United States, 2020. *MMWR Surveillance Summaries*, 72(No. SS-2), 1-14. <http://dx.doi.org/10.15585/mmwr.ss7202a1>

Mäkinen, L., Loukusa, S., Leinonen, E., Moilanen, I., Ebeling, H. i Kunnari, S. (2014). Characteristics of narrative language in autism spectrum disorder: Evidence from the Finnish. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 8(8), 987-996.

<https://doi.org/10.1016/j.rasd.2014.05.001>

McGregor, K. K. (2000). The development and enhancement of narrative skills in a preschool classroom: Towards a solution to clinician–client mismatch. *American Journal of Speech-Language Pathology*, 9(1), 55–71. <https://doi.org/10.1044/1058-0360.0901.55>

Melzi, G., Schick, A. i Bostwick, E. (2013). Latino children’s narrative competencies over the preschool years. *Actualidades en psicología*, 27(115), 1-14

Miller, L.E., Burke, J.D., Troyb, E., Knoch, K., Herlihy, L.E. i Fein, D.A. (2017). Preschool predictors of school-age academic achievement in autism spectrum disorder.

ClinNeuropsychol, 31(2), 382–403.

Mody, M. i Belliveau, J. W. (2013). Speech and Language Impairments in Autism: Insights from Behavior and Neuroimaging. *North American journal of medicine & science*, 5(3), 157–161. <https://doi.org/10.7156/v5i3p157>

Molloy, C. A., Murray, D. S., Akers, R., Mitchell, T. i Manning-Courtney, P. (2011). Use of the Autism Diagnostic Observation Schedule (ADOS) in a clinical setting. *Autism : the international journal of research and practice*, 15(2), 143–162.

<https://doi.org/10.1177/1362361310379241>

Muñoz, M. L., Gillam, R. B., Peña, E. D. i Gulley-Faehnle, A. (2003). Measures of Language Development in Fictional Narratives of Latino Children. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools*, 34(4), 332–342. [https://doi.org/10.1044/0161-1461\(2003/027\)](https://doi.org/10.1044/0161-1461(2003/027))

Norbury, C. F. i Bishop, D. V. (2002). Inferential processing and story recall in children with communication problems: a comparison of specific language impairment, pragmatic language impairment and high-functioning autism. *International journal of language & communication disorders*, 37(3), 227–251. <https://doi.org/10.1080/13682820210136269>

Norbury, C. F. i Bishop, D. V. (2003). Narrative skills of children with communication impairments. *International journal of language & communication disorders*, 38(3), 287–313. <https://doi.org/10.1080/136820310000108133>

Norbury, C. F., Gemmell, T. i Paul, R. (2014). Pragmatics abilities in narrative production: a cross-disorder comparison. *Journal of child language*, 41(3), 485–510.

<https://doi.org/10.1017/S030500091300007X>

Nuske, H. J. i Bavin, E. L. (2011). Narrative comprehension in 4-7-year-old children with autism: testing the Weak Central Coherence account. *International journal of language & communication disorders*, 46(1), 108–119. <https://doi.org/10.3109/13682822.2010.484847>

Park, C. J., Yelland, G. W., Taffe, J. R. i Gray, K. M. (2012). Morphological and syntactic skills in language samples of pre school aged children with autism: atypical development?. *International journal of speech-language pathology*, 14(2), 95–108.

<https://doi.org/10.3109/17549507.2011.645555>

Peristeri, E., Andreou, M. i Tsimpli, I. M. (2017). Syntactic and story structure complexity in the narratives of high- and low-language ability children with autism spectrum disorder. *Frontiers in Psychology*, 8.

Prizant B. M. (1996). Brief report: communication, language, social, and emotional development. *Journal of autism and developmental disorders*, 26(2), 173–178.

<https://doi.org/10.1007/BF02172007>

Remschmidt, H. (2009). *Autizam: Pojavni oblici, uzroci, pomoć*. Naklada Slap

Roberts, J.A., Rice, M.L. i Tager-Flusberg, H. (2004). Tense marking in children with autism. *Applied Psycholinguistic*, 25(3), 429–448. doi:10.1017/ S0142716404001201

Rumpf, A. L., Kamp-Becker, I., Becker, K. i Kauschke, C. (2012). Narrative competence and internal state language of children with Asperger Syndrome and ADHD. *Research in developmental disabilities*, 33(5), 1395–1407. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2012.03.007>

Sanders, S. J., He, X., Willsey, A. J., Ercan-Sencicek, A. G., Samocha, K. E., Cicek, A. E., Murtha, M. T., Bal, V. H., Bishop, S. L., Dong, S., Goldberg, A. P., Jinlu, C., Keaney, J. F., 3rd, Klei, L., Mandell, J. D., Moreno-De-Luca, D., Poultney, C. S., Robinson, E. B., Smith, L., Solli-Nowlan, T., ... State, M. W. (2015). Insights into Autism Spectrum Disorder Genomic Architecture and Biology from 71 Risk Loci. *Neuron*, 87(6), 1215–1233.

<https://doi.org/10.1016/j.neuron.2015.09.016>

Siller, M., Swanson, M. R., Serlin, G. i George, A. (2014). Internal State Language in the Storybook Narratives of Children with and without Autism Spectrum Disorder: Investigating Relations to Theory of Mind Abilities. *Research in autism spectrum disorders*, 8(5), 589–596.

<https://doi.org/10.1016/j.rasd.2014.02.002>

Stein, N. L. i Glenn, C. G. (1975). An Analysis of Story Comprehension in Elementary School Children: A Test of a Schema. Preuzeto s:

https://www.researchgate.net/publication/243501171_An_Analysis_of_Story_Comprehension_in_Elementary_School_Children

Stein, N.L. i Policastro, M. (1984). The concept of a story: A comparison between childrens and teachers viewpoints. U Mandler, H., N.L. Stein, N.L. i Trabasso, T. (Ur.), *Learning and comprehension of text*. Hillsdale, NJ: Erlbaum

Suh, J., Eigsti, I. M., Naigles, L., Barton, M., Kelley, E. i Fein, D. (2014). Narrative performance of optimal outcome children and adolescents with a history of an Autism Spectrum Disorder (ASD). *Journal of autism and developmental disorders*, 44(7), 1681–1694. <https://doi.org/10.1007/s10803-014-2042-9>

Szatmari, P., Bryson, S. E., Boyle, M. H., Streiner, D. L. i Duku, E. (2003). Predictors of outcome among high functioning children with autism and Asperger syndrome. *Journal of child psychology and psychiatry, and allied disciplines*, 44(4), 520–528. <https://doi.org/10.1111/1469-7610.00141>

Tager-Flusberg, H., Calkins, S., Nolin, T., Baumberger, T., Anderson, M., i Chadwick-Dias, A. (1990). A longitudinal study of language acquisition in autistic and Down syndrome children. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 20(1), 1–21. <https://doi.org/10.1007/BF02206853>

Tager-Flusberg, H. (2000). Language and understanding minds: Connections in autism. U S. Baron-Cohen, H. Tager-Flusberg i D. J. Cohen (Ur.), *Understanding other minds: Perspectives from developmental cognitive neuroscience* (Vol. 2, 124–149). Oxford University Press.

Tager-Flusberg, H., Paul, R., i Lord, C. (2005). Language and communication in autism. U F. R. Volkmar, R. Paul, A. Klin, & D. Cohen (Ur.), *Handbook of autism and pervasive developmental disorders* (Vol.3, 335,–364). New York: Wiley.

Teimouri Sangani, M., Nakhostin Ansari, N., Soleymani, Z., Jalilevand, N., Sohrabi, M., Mohamadi, R. i Razjouyan, K. (2023). Narrative Microstructure and Macrostructure Skills of Persian-Speaking Children with Autism Spectrum Disorder. *Medical journal of the Islamic Republic of Iran*. <https://doi.org/10.47176/mjiri.37.119>

Uddin, L. Q., Dajani, D. R., Voorhies, W., Bednarz, H. i Kana, R. K. (2017). Progress and roadblocks in the search for brain-based biomarkers of autism and attention-

deficit/hyperactivity disorder. *Translational psychiatry*, 7(8), e1218.

<https://doi.org/10.1038/tp.2017.164>

Volden, J., Smith, I. M., Szatmari, P., Bryson, S., Fombonne, E., Mirenda, P., Roberts, W., Vaillancourt, T., Waddell, C., Zwaigenbaum, L., Georgiades, S., Duku, E. i Thompson, A. (2011). Using the preschool language scale, fourth edition to characterize language in preschoolers with autism spectrum disorders. *American journal of speech-language pathology*, 20(3), 200–208. [https://doi.org/10.1044/1058-0360\(2011/10-0035\)](https://doi.org/10.1044/1058-0360(2011/10-0035))

Wellman, H. M., Cross, D. i Watson, J. (2001). Meta-analysis of theory-of-mind development: the truth about false belief. *Child development*, 72(3), 655–684.

<https://doi.org/10.1111/1467-8624.00304>

Westby, C. E. (2005). Assessing and remediating text comprehension problems. U Catts, H. W. i Kamhi, A. G. (Ur.), *Language and Reading Disabilities*, (str. 157 -232). Boston, MA; Pearson Education, Inc

Westerveld, M. F., Filiatrault-Veilleux, P. i Paynter, J. (2021). Inferential narrative comprehension ability of young school-age children on the autism spectrum. *Autism & developmental language impairments*, 6, 239694152110356.

<https://doi.org/10.1177/23969415211035666>

Williams, D., Botting, N. i Boucher, J. (2008). Language in autism and specific language impairment: Where are the links? *Psychological Bulletin*, 134(6), 944–963.

<https://doi.org/10.1037/a0013743>

Young, E. C., Diehl, J. J., Morris, D., Hyman, S. L., & Bennetto, L. (2005). The use of two language tests to identify pragmatic language problems in children with autism spectrum disorders. *Language, speech, and hearing services in schools*, 36(1), 62–72.

[https://doi.org/10.1044/0161-1461\(2005/006\)](https://doi.org/10.1044/0161-1461(2005/006))

8. PRILOZI

Prilog 1: Informirani pristanak za roditelje

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet
Odsjek za logopediju

SUGLASNOST ZA RODITELJE

Poštovani roditelji!

U okviru izrade diplomskog rada na Edukacijsko - rehabilitacijskom fakultetu, smjer logopedija, studentica završne godine, Luna Perković, provodi istraživanje s ciljem ispitivanja pripovjednih sposobnosti djece predškolske dobi. Ispitivanje se provodi individualno te se temelji na slikovnome materijalu (slikovnici) kojeg dijete prepričava. Razgovor između studentice i djeteta zabilježit će se audio zapisom. Sudjelovanje je u potpunosti dobrovoljno. Svi osobni podatci kao što su ime djeteta i njegova kronološka dob bit će strogo zaštićeni, a samo će istraživački tim imati uvid u te podatke. Rezultati će se koristiti za potrebe istraživačkog rada i moguće daljnje publikacije.

Ako ste suglasni da i Vaše dijete bude uključeno u navedeno istraživanje, molimo Vas da svoju suglasnost potvrdite potpisom. Vašom suglasnošću doprinijeli ste boljem razumijevanju pripovjednih sposobnosti predškolske djece, na čemu Vam iskreno zahvaljujemo.

S poštovanjem,
Luna Perković,
studentica 2.godine diplomskog studija logopedije
Izv. prof. dr.sc. Jasmina Ivšac Pavliša,
mentorica diplomskog rada

SUGLASNOST

Pristajem da moje dijete _____ sudjeluje
(ime i prezime)

u navedenom ispitivanju koje će provoditi studentica završne godine logopedije u
svrhu izrade diplomskog rada.

_____, _____ 2023.

(mjesto)

(datum)

Potpis roditelja